

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Педагогика факультети

5141000- Муסיқий таълим йўналиши

4–курс 409– гуруҳ талабаси

МИРЗАЕВА ГУЛЖАҲОННИНГ

Бакалавр даражасини олиш учун

БИТИРУВ
МАЛАКАВИЙ
ИШИ

Мавзу: Ўқувчиларнинг муסיқий
саводхонлигини оширишда муסיқа
дарсларининг аҳамияти

Илмий раҳбар:

Н.Тўраназаров

Термиз – 2012

Термиз давлат университети

Педагогика факултети Мусиқий таълим кафедраси

“Тасдиқлайман”

Кафедра мудири М. Наимов

“ _____ ”

_____ йил

Талаба Мирзаева Гулжаҳонга

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ БЎЙИЧА ТОПШИРИҚ

1. Битирув ишининг мавзуси: Ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини оширишда мусиқа дарсларининг аҳамияти
28.08.2012 й. кафедра йиғилишида маъқулланган.

2. Битирув ишини топшириш муддати 05.05.2012 йил

3. Битирув ишни бажаришга доир бошланғич маълумотлар БМИ учун адабиётлар рўйхати тузилди, мавзу режалаштирилди, ёзишга методик маслаҳатлар берилди.

4. Ҳисоблаш-тушунтириш ёзувларининг таркиби (ишлаб чиқиладиган масалалар рўйхати Битирув малакавий иши киришдан, иккита бобдан, тўртта парагрифдан иборат қилиб тузилган. Иш охирида фикр – мулоҳазалар яқунланиб, хулоса ва таклифлар тақдим этилган.

ИЛМИЙ РАҲБАР ХУЛОСАСИ

Курси 4 5141000 - Мусиқий таълим йўналиши

Ф.И.О. Мирзаева Гулжаҳон

БМИ мавзуси Ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини оширишда мусиқа дарсларининг аҳамияти

БМИнинг Низомга мувофиқлиги Мавзунинг баён қилиниши амалдаги БМИ тўғрисидаги Низом талабларига мос келади.

Илмий янгилиги ва амалий аҳамияти ДТС да янги фаолият деб берилган бу фаолият долзарблиги билан фарқ қилиб, у кўп манбаалардан фойдаланган ҳолда илмий нуқтаи назаридан очиб берилган

Тадқиқот мақсадига эришганлиги Ҳимоячи мавзусига кўра илмий асосда режа тузган ва уни ўзи фаолият олиб бораётган ўқув даргоҳида синовдан ўтказган. Берган фикр ва хулосалари асосида ўз мақсадига эришган

Хулоса ва таклифларнинг сифати икки боб ва тўртта параграфга кўра фикрлар яқунланган. Иш илмий асосда ёритилган ва сўнгида ўз таклиф ва хулосаларини тавсия этган

Хулоса “Мусиқа дарсларида ўқувчиларнинг мусиқий саводхонликни ошириш” вазифалари Низом талабларига кўра ёзиб бўлинганини ҳисобга олиб, ишни Давлат аттестацияси комиссиясига таклиф қилинди.

Илмий раҳбар: к.ўқт. Н.Тўраназаров

ТАҚРИЗ

Курси 3 5141000 - Мусиқий таълим йўналиши

Ф.И.О. Мирзаева Гулжаҳон

БМИ мавзуси Ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини оширишда мусиқа дарсларининг аҳамияти

БМИнинг долзарблиги ва амалий аҳамияти Ҳимоячи танлаган мавзусида ўқувчиларнинг ижодкорлигини оширишни янги услубларни баён қилади. ДТС талабларига ҳам жавоб беради.

БМИнинг тузилиши ва таркиби Кириш, икки боб, тўртта параграф хулоса ва таклифлардан иборат

БМИнинг натижаларини асосланганлиги Ҳимоячи БМИни ўзи амалиёт ўтаган 2 – умумтаълим мактабида синовдан ўтказиб, илмий асосида ўз фикрларини асослаб берган

БМИ нинг кўрсаткичлари БМИ нинг ёзилиши низомга кўра бажарилган Ҳимоячи ўз олдида қўйган мақсадига эришган.

Хулоса Ҳимоячи иш олиб борган ушбу мавзуда ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини оширишнинг энг замонавий услублари кўрсатиб берилган. ушбу масала ҳам бугунги кунда мусиқа тарбиячилари олдидаги энг долзарб муаммолардан ҳисобланади. Ушбу БМИнинг ДАК га ҳимоя учун тавсия этаман

Такризчи: Д.Сатторов, Мусиқий таълим кафедраси ўқитувчиси

Сана: 12. 05. 2012 йил

ТАШҚИ ТАҚРИЗ

Курси 4 5141000 - Мусиқий таълим йўналиши

Ф.И.О. Мирзаева Гулжаҳон

БМИ мавзуси Ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини оширишда мусиқа дарсларининг аҳамияти

БМИнинг долзарблиги ва амалий аҳамияти Танлаган мавзу ўзининг долзарблиги ва аҳамияти билан шу кунни талабларига жавоб беради.

БМИнинг тузилиши ва таркиби БМИ кириш, икки боб, тўртта параграф хуласа ва таклифлардан иборат қилиб тузилган

БМИнинг натижаларини асосланганлиги Ҳимоячи БМИни ёритишда ДТСдан, методик адабиётлардан, дарс кузатув натижаларидан, ижобий фойдаланган.

БМИ нинг кўрсаткичлари Ҳимоячи БМИ нинг ёзилиши низом талабларига кўра ёритишга ҳаракат қилган ва у ўз олдига қўйган мақсадига эришган.

Хулоса: Мусиқа дарсларида ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлигини ошириш номли мавзу ҳозирги кунда мусиқа тарбияси тизимида энг долзарб мавзулардан бўлиб, бу ҳам кўпроқ ёритиладиган соҳа ҳисобланади. БМИда узвий камчиликла бўлишига қарамай юқори савияда тушунарли баён этилган ва мен буни ДАК га ҳимоя учун тавсия этаман

Такризчи: А.Рахматуллаев, умумий педагогика кафедраси катта ўқитувчиси

Сана: 12. 05. 2012 йил

МАВЗУ: Ўқувчиларнинг музикаий саводхонлигини оширишда музика дарсларининг аҳамияти

РЕЖА:

КИРИШ.

Адабиётлар таҳлили

Асосий қисм

I. боб. Музика дарсларида ўқитувчиларни мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатиш.

1.1 Дарс жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлаш ва ижодкорлик хусусиятларини шакллантириш.

1.2. Қўшиқ воситасида болаларда миллий ғурурни таркиб топтириш.

1.3. Музика дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ошириш йўллари.

II. боб. Музика дарсларида ижодкорлик фаолияти.

2.1 Ўқувчиларнинг изланиш малакаларини ўстиришда ижодкорлик фаолияти.

2.2. Музика тинглаш орқали болаларда музикаий саводхонлигини малакаларини шакллантириш.

2.3. Музикага ритмик жўр бўлишда ва ритмик ҳаракатларда музикаий саводхонликка эришиш.

2.4. Ўқувчиларда ижодкорликни камол топтиришда музика дарсининг аҳамияти ва унда ўқитувчининг роли.

Хулоса ва таклифлар.

Адабиётлар рўйхати.

Мундарижа

КИРИШ

Эстетик тарбия муаммоларига доимий ва жиддий эътибор, инсонни қуршаб олган борлиқдаги гўзалликка, ёшларни адабиёт ва санъат оламига яқинлаштириш мактаб ҳамда баркамол шахсни тарбиялаш тизимининг ўзига хос катъий хусусиятларидан биридир.

Муסיқа дарслари, тўгараклар, ҳаваскорлик ижодиёти, баҳс ва мунозараалр, санъатни ўрганиш дарслари ва ҳақозолар мактаб ҳаётига жўшқинлик бахш этади, ўқувчиларнинг диққат – эътиборини эстетик жиҳатдан мустақил билим олиш ва ўз – ўзини тарбиялаш масалаларига жалб қилади.

Умумтаълим мактабларининг, умуман ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш тизимининг кейинги ривожланиши билан мактабда адабиёт ва санъатнинг мавқеи мустаҳкамланиб боради. Педагогика фани дастур ҳамда дарсликларни тузди ва такомиллаштирди, ўқитувчилар учун методик қўлланмалар яратилди, ўқувчиларни ҳаёт санъатдаги гўзаллик олимига жалб этишнинг янги шакллари ишлаб чиқилди. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари бадий – ижодий фаолияти шакл ва методларни ривожлантириш ғояларининг вужудга келиши ҳамда мустаҳкамлашни алоҳида аҳамият касб этди, ҳозирги шароитда мактабнинг ривожланиши учун энг самарали омил бўлди.

Муסיқавий эстетик тарбия масалалари ҳозирги замон педагогикасида тарбиянинг умумий муаммолари билан боғлиқ ҳолда қоралади.

Муסיқавий эстетик тарбияда муסיқани идрок қилиш малакаларини фаол ривожлантириш, санъат ва атроф – муҳитдаги гўзал нарсаларга муҳаббат туйғусини ҳамда ўз ҳис туйғуларини муסיқа тилида ижодий намоён қилиш қобилиятини шакллантириш катта рол ўйнайди.

Муסיқадаги гўзалликни фаол идрок этиш тафаккур фаолиятини талаб қилади. Муסיқа ижодида ва идрокида интеллектуал асосни қарор топтиришдан ҳеч қачон вос кечмаслик керак. Муסיқани тинглар эканмиз, у ёки бу ҳолатларни ҳис этиб бошдан кечирибгина қолмасдан балки идрок қилмаётган материални фарқлаймиз, бинобарин, фикр юритамиз.

Эстетик ижрокни, эстетик дидларни тарбиялаш, бадий қобилиятларни ривожлантириш доимо ақлий ва ахлоқий тарбия билан ўзаро таъсирда бўлади.

Ҳозирги замон мактабида муסיқавий тарбия тизими кўпгина элементлардан ташкил топади, булар: муסיқа дарси, мусиқадан синфдан ва мактабдан ташқари иш олиб бориш, хор студиялари ва бадий ҳаваскорлик тўғарақлари, вокал ва чолғу ансамбллари ва ҳоказо. Бу занжирда оммавий ахборот воситалари жуда катта рол ўйнайди. Тарбияловчи ва ривожлантирувчи воситаларнинг жами муסיқавий – эстетик муҳитни ташкил этадики, бу муҳитда ўқувчиларнинг муסיқа соҳасидаги қизиқиш ва эҳтиёжлари бунёд бўлади.

Ушбу “муסיқа дарсларида ўқитувчининг муסיқий саводхонлигини ошириш” номли битирув малакавий ишида ўқувчиларнинг яшириниб ётган истеъдодларини рўёбга чиқариш, уларнинг муסיқа ўқувчи, тембр ўқувчи, ритм туйғусини ва муסיқа хотирасини камол топтириш масалалари ҳақида фикр юритилади. Гарчи дарсда ижодкорлик фаолияти давлат таълим стандартига кўра янги бўлсада, уни ҳаётий тажриба, изланишлар самарасига кўра, моҳир педагогларнинг маслаҳатлаори ва уларнинг дарсларини кузатиш ва таҳлил қилиш натижаларига асосан ёритиб беришга ҳаракат қилдим. Ижодкорлик фаолияти ҳақида педагогика, психология ва метик дарсликларда учраманганлиги сабабли республикамизнинг газета ва журналларида шу мавзуга оид мақола ва ишланмалардан фойдаланишга уриниб кўрдим. Шу асосда битирув малакавий ишимни баҳоли қудрат ёзиб тугатдим.

Мактабда муסיқа таълими ва тарбиясининг асосий ш шакли, базаси маориф вазирлиқлари томонидан тавсия этилган дастурлар асосида олиб бориладиган муסיқа дарсларидир. Машғулотларда ўқувчиларни муסיқа соҳасида ҳар томонлама ривожлантириш назарда тутилади, уларнинг муסיқавий маданиятига замин яратилади.

Синфдан ва мактабдан ташқари муסיқа тарбияси дарсда ўқитиш тизимига таянади, ҳамда ўқувчиларнинг муסיқага қизиқиши ва эҳтиёжларини изчиллик билан ривожлантириб боради.

Муסיқа дарсининг ўзига хос томони шундан иборатки, дарсда муסיқа таълими вазифаларидан ташқари бадий

ижрочилик вазифалари ҳам қўйилади. Бу гаплар биринчи навбатда мактабда мусикадан таълим беришнинг фаол шакли бўлган жамоа бўлиб қўшиқ айтишга тааллуқлидир. Жамоа бўлиб қўшиқ айтиш фақат мусика қобилиятларини эмас, балки характер сифатини, дунёқарашни, бадий дидни, эстетик туйғуни ҳам ривожлантиради. Жамоа бўлиб қўшиқ айтиш дарсида олиб бориладиган ишларнинг хилма – хил шаклларини қўшиқ ижро этишни, мусика саводини, мусикани идрок қилишни, мусика асбобларида чалишни, вокал импровизация яъни, эркин ижод қилишни ўзида бирлаштиради.

Мусика дарси мусика ижодининг қувончини англаш туйғусини беради, гўзалликка даҳлдорлик туйғусини, композитор ёки халқ мусика асарига жо қилган ахлоқий эстетик мазмундан ҳузурланиш қобилиятини шакллантиради. Дарсида ижодий фаолиятнинг бир – бири билан мустахкам боғланган ҳамма турлари самарали бўлади.

Дарсида болаларни тарбиялаш, ўқитиш, уларга таълим бериш биргаликда ва ўзаро алоқада амалга оширилмоғи керак.

1.1. Дарслар жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлаш ва ижодкорлик хусусиятларини шакллантириш.

Умумий таълим мактаби ўқувчиларини профессионал музика фаолиятига тайёрлашни ўз олдига мақсад қилиб қўймайди. Бироқ музикани тушуниш, уни идрок қилиш ва ундан таъсирланиш қобилияти ҳар бир ўқувчига, у келажакда профессионал музикачи бўладими ёки музика маданиятининг ғоят хилма – хил музикавий эстетик фаолиятининг асосий билимларига, кўникма ва малакаларига эга бўлган яхши тайёрланган тингловчи бўлиб қоладими, бундан қатъий назар хос бўлмоғи керак.

Ёш авлодни мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатиш истиқлол даври ўзбек педагогикасининг энг долзарб вазифаларидан биридир. Шунга монанд тарзда таълим олувчи ўқувчиларнинг мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатишнинг янги ва самарали йўллари излаб топиш фақат ўқитиш методикаси соҳаси тараққиёти учун эмас, балки баркамол шахс тарбиясини амалга оширишда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирга қадар яратилган илмий адабиётларда музикавий билим олувчи ўқувчиларнинг мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатиш борасида гарчи йўл – йўлакай бўлсада, турлича қарашлар мавжуд. Масалан бази бир олимларнинг фикрича, ижодий фикрлаш малакасин шакллантириш учун ўқувчиларнинг билимини англаб ўтиш имкониятларини ривожлантириб турли илмий ахборотлардан тўғри хулоса чиқариб олишга ўргатиш жараёни муҳим ҳисобланади. Мазкур назарий қарашнинг аҳамиятли томони шундаки, ундан барча турдаги музикавий машғулотлардан фойдаланиш мумкин.

Музикавий таълимнинг таниқли методистлари фикрича, аввал ўқувчиларга тинглаш учун репертуар танлаш, муайян музикавий асарни ажратиб олиш, ажратиб олинган асарни намунали ижроси намойиш этилиши тавсия қилинади. Бироқ олимлар ўқувчи ижроси намунадаги ижро билан қиёсланиб ўқувчига зарур маслаҳатлар берилиши лозимлигини эътибордан четда қолдиришган. Бизнингча, танланган репертуардаги музикавий асар ўқувчи томонидан ижро этилганда асарнинг ҳар бўлими намунавий ижро билан босқичма – босқич қиёсланиб бориши лозим. Шундагина ўқувчи ўзининг камчиликларини тез илғаб олади.

Мутахассисларнинг фикрича, музика саводи дарсларида ўқувчиларни тасаввур ва афаккур қилишлари учун ўқитишнинг икки асосий йўналиши мавжуд. Улар беш чизиқли нотада кўп ишлатиладиган шартли музика белгиларини пухта ўзлаштириш, мелодия, ритм, интервал, аккордлар миллий музиканинг асосий шакли, дирижёрлик малакасини шакллантириш. Мутахассис томонидан алоҳида кўрсатилган белгилар музикаий таълим учун умумий характерга эга. Бундан ташқари мутахассис таъкидлаган “Тасаввур ва тафаккур, хёл” нинг шаклланиши деган гап. Тўғри, тадқиқотчи томонидан қайд этилган миллий музиканинг ўзига хос томонларини тушунтриш ва музика тинглашда асарни тўлиқ эшиттиришдан ташқари уни қисмларга бўлиб такрорлаш, музика саводи, кўшиқ куйлаш ҳамда музика тинглашни узвий боғлиқлигини таъминлаш ўқувчиларга ижодий музикаий тафаккур юрита олиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилиши мумкин. Бироқ бу жараёнда ҳам турлича аниқ методик ёндошувлар ва тавсияларни ишлаб чиқиш талаб этилади.

Музика дарсларида ўқувчиларни мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатишнинг энг қулай усулларида бири музика машғулотларида ижро ва қиёслаш методидан фойдаланиш бўлиб, у куйдангича амалга оширилади. Бунинг учун музика ўқитувчиси музика дарсларини ўқувчи тарбиясига таъсирини ҳисобга олган ҳолда шартли равишда гуруҳларга жратиши зарур. Музика дарсларини гуруҳлаштирувда ўқувчиларнинг музика фанига муносабати инобатга олиниши шарт. Мана шу нуқтаи назардан ёндошилса, дарснинг таркибий қисми: музика тинглаш, кейин музика саводхонлиги ҳамда ижро таққослашдан борат бўлади. Айниқса, дарснинг учинчи – ижро ва қиёслаш босқичида ўқувчи ёки ўқитувчининг ўтилган мавзу юзасидан билимлари текширилади. Ижро ўқувчи томонидан амалга оширилади. Ўқувчи ижроси намуандаги ижро билан таққосланиб таъкидма – таъкид унинг ютуқ ва камчиликлари таҳлил қитлинмоғи зарур. Музика таълимига бу усулда ёндошиш билим олувчини ўз устида мустақил ишлашга, музикаий асар ижросига ижодий ёндошишига ундайди.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, музикаий таълим доирасидаги билимларни ҳамма ўқувчи бир хилда ўзлаштира

олмайди. Чунки уларнинг мусикий асарни англаш, мусикий жанрларга муносабати турлича. Мана шу жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда юқоридаги ижро ва қиёслаш методидан фойдаланишган олдин таълим олувчиларни ҳам муайён гуруҳларга ажратиш яъни табақалаштириш лозим.

Ўқувчилар билан якка ҳолда машғулотлар олиб боришда юқорида тавчия этилган ижро ва қиёслаш методи муҳим аҳасмият касб этади. Чунки бундай машғулотларда якка ҳолда иштирок этувчи ўқувчини унинг маҳоратидан, ўзлаштиришнинг даражасидан қатъий назар ўқитувчи ўзига рухан эргаштириш, ўзининг профессионал ижроси билан аввало, уни қойил қолдириш ҳам таълимий, ҳам тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Ҳозирда кун ўқув талаби ўқувчиларга таълим беришда: “Мен ўргатаман, сен ўрган” қабалидаги эски усуллардан воз кечишни тақозо этмоқда. Энди ўқувчи дарс жараёнида шунчаки тингловчи эмас, балки фаол иштирокчига айланиши лозим. Маълумки, “Ўзбекистон Республикаси мадҳияси” ни тинглаш ва куйлаш умумий ўрта таълим мактабларининг баррча синфлари дастурига киритилган. Айниқса, юқори синф ўқувчиларидан Давлатимиз мадҳиясини макаммал ва беками кўст куйлаб бера олишлари талаб этилади. Мавзун пухта ўзлаштириш мақсадида, биз дастлаб, VII синф ўқувчилари билан шу борада суҳбат ўтказдик. Суҳбат асносидаги саволлар ўқувчилар эътиборига ҳавола этилди. Саволлар: Давлат мадҳияси бошқа саволлардан нимаси билан фарқ қилади? Уни қай даражада ижро этишади? Мадҳиямиз куйланганда биз қандай туйғуларни хис этамиз?

Ўқувчилар саволларга жавоб беришда имкон борича ўз фикр тушунчаларини тўла ифодалашга ҳаракат қиладилар. Бу жараёнда барча ўқувчилар қатнашишлари лозим. Акс ҳолда, 2-3 ўқувчи фаоллик кўрсатиб, қолганлари ўзини камситилгандек ҳис қилиши мумкин. Ушбу шубҳада ўқитувчи бевосита иштирок этмасада, у суҳбат маъросимини бошқариб борувчи масъул ҳисобланади. Ўқувчилар берилаётган ахборотларни ўқитувчидан эмас, балки ўз синфдошларидан оладилар, бу эса уларни янада фаоллик кўрсатишга ундайди.

Жавоблар: Давлат мадҳияси бу оддий кўшиқ эмас, балки у давлатимизнинг белгисидир. Конституциямизда Ўзбекистон Республикасимизнинг рамзлари берилган, булар; байроқ, герб, мадҳия ва пул бирлиги (валюта) дир. Уларнинг ҳар бири давлатимизнинг мустақиллигини белгилаб берувчи рамзлардир.

Мадҳиямиз – Республикасимизнинг муסיқий ифодаси. Ҳар бир давлатнинг ўз мадҳияси бор. Давлат раҳбарларининг учрашувларида ша мамлакатларнинг мадҳиялари ижро этилади. Турли мажлислар, мусобақалар, байрамлар, кўрик – конкурслар ҳам мадҳиямиз билан

очилади. Мадҳиямизда Ўзбекистонимизнинг номи улуғланади. Юртимизнинг табиати, халқи, миллатлараро тотувлик, Она Ватанимизга бўлган садоқатимиз, меҳримиз ҳақида куйланади.

Она Ватанимизни жондан севишимиз белгиси сифатида, унинг хурматини улуғлашимизни неамоён этишимиз мадҳиямизни ўрнимиздан туриб, ўнг қўлимизни чап кўксимизга қўйиб куйлаймиз. Шу аснода, қалбимизда улуғвор, мустақил давлатимиз борлигидан фахр туйғуси пайдо бўлади. Мадҳия куйлаш жараёнида динамик туслардан фойдаланиш уни янада ифодали қилиб куйлашга имкон беради. Дастлаб динамик белгилардоскага зиб чиқилади. Ёки кўрғазмали қурол воситасида кўрсатилиб, уларнинг ҳар бири қандай тусни ифодалаш ҳақида фикр алмашинади. Шундан сўнг, бу белгилардан амалиётда фойдаланиш устида иш олиб борилади.

Ўқувчилар бу белгиларнинг нимани ифодлаши хусусида батафсил, қийналмасдан сўзлаб бера оладилар. Чунки, олдинги дарсларда булар ҳақида ўқувчиларга атрофлича тушунча бериб ўтилган. Мадҳиянинг ҳар бир қатори куйланганда унинг қайси динамиктусда ижро этиш лозимлиги борасида фикр юритилади. Ўқувчилар уни ўзлари мустақил равишда белгилаб оладилар, ўқитувчи эса жавобларнинг қай даражада тўғри эканлигига баҳо бериб боради ва шу қаторни қайта куйлаганда белгиланган динамик тусга хос жарангдорликка уларнинг эътиборини қаратади. Ўқувчилар шу тариқа маълум билимларни ақлий идрок эта бошлайдилар.

Умумий ўрта таълим мактабларининг “Муסיқа маданияти” дарсларига киритилган куйлаш учун мўлжалланган асарларнинг аксарият кўнгиллилиги куплет шаклида ёзилган

бўлиб, уларн куйлаётганда ўқувчиларнинг ижодкорлик хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу мулоҳазаларимиздан келиб чиққан ҳолда, куйидаги тавсияларга диққатни қаратиш ўринлидир.

1. Ўқувчиларда кўшиқ ўрганиш жараёнида, мустақиллик хусусиятларини шакллантириш учун асарнинг шеърый матнини суҳбат йўли билан таҳлил қилиш лозим ва бунда ўқувчиларнинг фаол иштирок этишига эришиш мақсадга мувофиқдир.

2. Асарга хос динамик тусларни танлаш вазифасини ҳам ўқувчиларнинг мустақил фикрлари асосида амалга оширилади.

3. Ўқувчиларнинг ижодкорлик хусусиятларини шакллантириш учун бошловчи куплет ва нақоратни мукамал ўрганиш, қолган куплетларни эса, ўқувчиларнинг ўзлари топиб, куйлашларига имкон бериш жоиздир.

Мазкур усуллардан куйлаш учун мўлжалланган барча асарларни ўрганиш жараёнида имкон қадар фойдаланиш мумкин.

Муסיқа асарининг мазмунини тушуниш тингловчининг умумий маданиятига, шунингдек унинг махсус тайёргарликка эгалигидек унинг махсус тайёргарлик ўз навбатида тингловчи эътиборининг фаоллик даражасига таъсир кўрсатади. Шу нарса яхши маълумки, муסיқадан тайёргарлиги бўлган тингловчиларнинг идрокибайроқ бўлади. Муסיқани тушунадиган ўқувчининг муסיқа асарларига қизиқиш доираси моданинг таъсирига камроқ берилади, бадий диднинг юксак даражаси билан ажралиб туради. Муסיқа шаклининг ўзига хос томонини, мазмунини, муסיқанинг ривожланиш, тарихини тушуниш асосида, тингловчи сифатида катта тажрибага эга бўлиш, муסיқавий – ижодий фаолият соҳасида ривожланган кўникма ва малакаларга эга бўлиш асосидагина муסיқа асарини тўлақонли идрок қилиш мумкин.

Муסיқавий ижодий қобилиятларни ривожлантириш ва бойитиш, муסיқани идрок этиш малакаларини шакллантириш, муסיқа санъатига қизиқиш билан қараш, ўқувчиларнинг бадий ҳаваскорлиги пухта ўйланган ва изчил тизим бўйича амалга оширилмоғи керак.

1.2. Қўшиқ воситасида болаларда миллий ғурурни таркиб топтириш.

Муסיқа дарси ўзига хос фаолият турлари билан: муסיқа асарини тинглаш ва таҳлил қилиш, муסיқа билан ҳаракат қилиш, импровизация (эркин ижод) билан ажралиб туради. Улар бир – бирларидан механик тарзда ажратилиши мумкин эмас, чунки бар – бири билан ўзаро боғланган ва баъзан бир – бирига сингиб кетган бўлади. Муסיқани тинглаш жараёнида ўқувчилар муайян миқдорда муסיқавий назарий билимлар оладилар, муסיқа тинглаш қобилияти тажрибасини тўплайдилар. Жамоа бўлиб қўшиқ айтиш, муцсиқа асбобларини чалиш, муסיқа остида ҳаракат қилиш импровизация жараёнида ижрочилик малакаларининг ривожланиши ўқувчиларни ўқув машғулотининг фаол, манфаатдор, эмоцинал қатнашчиларига айлантириб қўяди.

Ўқувчиларда миллий ғурурни шакллантириш ва такомиллаштириш ҳозирги кунда алоҳида эътибор қаратиладиган муаммолардан бири саналади. Зеро, миллий ғурурни юксалтириш орқали Ватанга, унинг истиқболига садоқат, ишонч туйғуларини тарбиялаш имкониятлари катта.

Қўшиқ воситасида миллий ғуруруни шакллантиришдан олдин “Ғурур” ва “Миллий ғурур” тушунчаларига эътиборни қаратмоқ лозим.

Ғурур сўзи фахр, ифтихор, қувонч каби маъноларни англатади. Бу сўзлар мумтоз қўшиқларда, шеърятда, насрда, халқ оғзаки фольклор ижодида маънодаги синоним сифатида фойдаланилади.

Миллий ғурур - майян миллатонинг ўтмишидан, бугунги тараққиётдан, миллий кадриятларидан, шу маконда яшаган ва жаҳон миқёсида тан олинган фан, илм, дин, адабиёт, санъат даҳоларидан, қомусий олимлардан, халқ қаҳрамонлари ва давлат арбобларидан ғурурланиш ҳиссидир.

Ўқувчиларда миллий ифтихор ва миллий ғурурни таркиб топтиришда маънавий юксак кадриятларга эга бўлган ўзбек халқининг маданий меросларидан бўлган куй ва қўшиқлардан фойдаланиш алоҳида аҳамиятга молик. Умумий ўрта таълим мактаби ўқувчилари онгига миллий ғурур тушунчасини синглиришда “Муסיқа маданияти” фани дастурига киритилган ранг –бранг қўшиқларнинг мазмуни, уларнинг матни билан

танишиши, унга монанд ижро услубларини белгилаш ва ниҳоят жамоа бўлиб мусиқали ижро этиш орқали ўқувчиларнинг қалобига сингдириб борилади. Ҳар бир ўқув йили “Ўзбекистон давлат мадҳияси” ни тинглаш ва куйлаш билан бошланади. Мадҳияни тинглаш орқали ўқувчиларда улуғвор, тантанали оҳангда жаранглаган “Ўзбекистон Давлат мадҳияси” қалбларни жунбушга келтиради.

“Мусиқа маданияти” дарсларида Ўзбекистон Давлат мадҳиясини тинлаш ва таҳлил қилишга, табиийки, бошқа ўқув фанлавирига нисбатан кўпроқ эътибор қаратилади. Ушбу мадҳияни матнига ўқувчилар эътиборини жалб қилмоқ лозим, ундаги сўзларни қўшиқ оҳангида ижро қилиш орқали ҳамоҳанг равишда қўшилганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Серқуёш хур ўлкам, элга баҳт, нажот – деган 1- мисранинг биринчи қаторидаги сўзларни ўқувчиларга тушунтириб ўтиш зарур. Бунда Ўзбекистонимизнинг серқуёшлиги, йилнинг тўрт фаслида куёш порлаб чиқиб туриши, инсонлар қалбига нур сочиш, асрлар давомида халқимизнинг эзгу ният мақсади мустақилликка эришганимизни, элимизнинг хур ўлкалиги, ҳамма – ҳаммага баҳт нажод эканлигини айтиб, тушунтириш керак.

Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон – деган 2 – қатордаги сўзларни маъно – мақсадини тушунтириб, бунда Ўзбекистон халқи бошқа миллат вакиллари билан дўст, иноқ бўлиб яшаш, бу дўстларга меҳрибонлигини таъкидлаб тушунтириш лозим.

Яшнагай то абад илмий фан ижод деган 3 – қаторда ҳозирги кунда мамлакатимизда ўқишга, илм олишга катта эътибор қаратилаётганлиги, янги мактаблар, лицейлар ва коллежларнинг ёшларига илму фан ўрганишга шароитлар яратиб борилаётганлигини айтиб, то абад миллатимизнинг ғурурини юксакларга кўтариб, илм фан ўрганиш кераклигини айтиш лозим.

Шухратинг порласин токи бор жаҳон – деган 4 – қаторда Ўзбекистон мустақиллигини бутун жаҳон тан олганлигини, жаҳон ҳаритасида алоҳида ғурур рамзи сифатида тушунтириш лозим.

Нақоратда:

Олтинбу водийлар жон Ўзбекистон
Аждодлар мардона рухи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон
Оламни махлиё айлаган, диёр.

Биз бу нақоратда Ўзбекистонимизнинг водийлари олтинданлиги, ҳар бир ерга қадалган уруғимиз олтинга баробарлигини авлод аждодларимиздан фахрланишимизни, биз уларнинг авлодлари эканлигимиздан ғурурланишимизни улуғ халқимизнинг қудрати мустақиллигимизга жўр қанот эканлигини ва шу билан оламни ўзига махлиё этганини болалар тилида алоҳида тушунтиришимиз лозим .

Ўзбекистон мадҳиясини ўргатиш педагогик жараёни 1-4 синфларда турлича шаклланади:

1 синфда бу жараён тинглаш орқали амалга оширила бошланади. Бунда аудио ёзувларидан фойдаланилади.

2 синфда қўшиқ матни ва оҳанги ёдланиб ижро этила бошланади. Бунда фортепиано, қашқар рубоби, акардеон, баян каби мусиқа чолғу асбобларидан фойдаланилади.

3 синфда ўқувчига асарнинг туб моҳиятини ҳис қилиб куйлаш ўргатилади.

4 синфда ўқувчилар аввалги синфларга нисбатан бола ўз фикрига эга бўлаётган, жисмонан ва маънанўсаётган давр ҳисобланади. Бу даврда бола ўз “мен” ига эга бўла бошлайди. Шу боис айнан мадҳия ижроси пайтида улардаги фахр, ифтихор, ғурур туйғулари янада мустаҳкамланади.

5-6-7 синфларда ўқувчилар юқори синфга ўтганлиги сабаб ҳар бир соҳада уларнинг мустақиллиги сезилади. Айнан мусиқа йўналишида уларда ўсиш, интилиш ривожланиши сезилади, уларнинг ижро малакалари ошади. Ҳар бир ўқувчи мадҳияни мустақил равишда куйлай олади, унинг моҳиятини чуқур ҳис қилиб қўшиқнинг матни оҳангини онгли равишда тафаккур орқали таҳлил қилиш даражасига эришади.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўқув дастурларидан жой олган қўшиқларда ўзбекона ғурурни, ифтихорни ҳис қилиш дастлаб саломдан бошланади, деган муболаға бўлмаса керак. 1 – синф учун берилган бастакор Н.Норхўжаевнинг П.Мўмин шеърига ёзган “Салом берган болалар” қўшиғи аҳамиятлидир.

Ушбу кўшиқ орқали ўқувчиларни онгига салам сўзининг муқаддаслиги, ўзбекнинг миллий урф – одатлари афзалликларини сингдириб борамиз.

1 – синф учун берилган шоир ҳам бор. Ота ва бастакор Н.Норхўжаевнинг “Дўппи кийган бола” кўшиғи ёш авлод қалбидан милли кийимларга, урф – одатларга бўлган муҳаббатни оширади.

Дўпписини каштасида
Акс этади тилим ей
Тепасида нур сочиб
Турар гўё тўлин ой
Дўппи кийган боланинг
Йўллари ёрқин бўлар
Меҳр тўла юраги
Халқига яқин бўлар

Бу кўшиқни куйлаган ўқувчиларда ўз халқига бўлган муҳаббати энг аввало миллий ғурур туйғусини шаклланишида илк ҳиссиётларга сабаб бўлади.

Кўшиқ матнини яхшилаб ўрганган бола асар мазмунини ўзича англаб етишга ҳаракат қилади.

Буюк бобоколонларимиз, ўтган аждодларимиз миллий ифтихоримиздир. Ўсиб келаётган ёш авлод қалбимизга уларга муҳаббатни сингдириш, миллий ғурур, ифтихорни ҳис қилишга омил бўлади. Ана шундай буюк бобоколонимиз Амир Темурга бағишланган “Темур бобом – менинг бобом” (Н.Нарзуллаев шеъри, С.Жамел мусиқаси) кўшиғи ўқувчи ёшлар учун севимли асардир.

Соҳибқирон темур бобом,
Амир бобом, жасур бобом.
Ўзбек элим баҳти, тахти
Буюк бобом, мағрур бобом
Сизни дилдан севар эдим,
Ёдга олсам, ўсар кўнглим.
Ақлингизга доно бобом,
Бош эгади етти иқлим.

Ўзбек мусиқа маданияти, шеъриятни ўқувчиларда миллий ғурурни шакллантириш учун бой манбаа ҳисобланади. Бу

борада кўшиқлардан самарали восита сифатида фойдаланиш муҳимдир.

Бироқ дарсда ўқувчи фаолиятининг барча туррларига ва яна ўқувчининг ижрочилигига, ижодкорлигига мусиқани идрок қилиш асос бўлади. Мусиқани тушишин атрофдаги ҳаётни тўла – тўкис идрок қилиш учун зарурдир, чункипировардида санъат асари ва ҳаётдаги эстетик нарсанинг моҳиятига чуқур кириб бориш қибилляти мактаб ўқитувчиси шахсининг ҳар томонлама ривожланишига ёрдам беради. Мусиқа дарсларининг вазифаси ўқувчиларни катта мусиқа санъати дунёсига олиб кириш, уларни мусиқани, унинг жуда бой шакл ва жанрлари билан биргаликда севиш ҳамда тушинишга ўргатишдан, бошқача қилиб айтганда мусиқа маданиятини, ижрочилик талантини, ижодкорлик истеъдодини улавр маънавий маданиятини бир қисми сифатида тарбиялашдан иборатдир.

Ҳозирги замон мусиқа дарси худди анашу вазифани ҳал қилмоғи керак ва вазифани қфанчалик фаол ва аниқмақсадни кўзлаган ҳолда ҳал қилса, мактаб ўқувчиларига фақат мусиқавий таълим эмас, балки умуман дунёвий тарбия бериш даражаси ҳам шунчалик юқори бўлади.

1.3. Мусиқа дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ошириш йўллари

Умумтаълим мактабларида мусиқа тарбиясини ошира борар эканмиз, ўқитувчи олдида ўқувчиларни ўз дарсига, мусиқага қизиқиш ва ҳавас уйғотиш вазифаси туради. Мактабда айниқса бошланғич синфларда қўшиқ айтиш, мусиқа тинглашга нисбатан пайдо бўлган қизиқиш ва мойиллик, аста – секин ёшларнинг санъатга бўлган ижобий муносабатлари ва қолаверса еҳтиёжларининг тарбияланиб, шаклланиб боришида муҳим ўрин тутди.

Мусиқа дарси ўз табиатига кўра санъат дарсидир. Унинг ранг – баранг сермазмун ва қизиқарли ташкил қилиш ҳар бир ўқитувчидан катта педагогик ва профессионал маҳорат талаб этади. Болаларни санъатга ўргатиш ниҳоятда мураккаб ҳамма мураккаблик шундаки, уларни эмоционал тарзда қизиқтирмай туриб, чинакам санъатга ўргатиш мутлақо мумкин эмас.

Бу ўринда мусиқий машғулотлар жараёнида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини таъминлаш алоҳида аҳамиятга молик. Мусиқани тушиниш, унинг оромбахш таъсиридан баҳраманд бўлиш билим, малака ва кўникмалар қатори эмоционал ҳис – туйғуларнинг иштирокига ҳам боғлиқ. Асарни ижро ва идрок этишда ҳис – туйғулар қанчалик фаол ва чуқур бўлса уларни тушниш ва ўзлаштириш, тўйиниш ва завқ олиш ҳам шунчалик онгли ва чуқур бўлади. Бу ҳолатлар ўз ўрнида ижодий фаоллик натижасида содир бўладиган жараёндир. Зеро зерикарли ва сокинлик ҳолати синфда жонли ҳиссиёт ҳолатини ташкил эта олмайди. Ўқувчиларни дарсга қийқтириш биринчи навбатда тинглаш ва ижро этиш учун тингланадиган асарлар репертуари билан боғлиқ. Бошланғич синфлар учун танланадиган асарлар репертуарининг асосий мезони ўқувчиларнинг ёшларига, қизиқишлари билим ва кўникмалар даражасига мос бўлиш, мавзунинг ранг – баранглиги, ғоявий – бадиий сифатини ҳамда педагогик қиммати билан белгиланади. Бошқача сўз билан айтганда, мактабда ўқувчиларнинг ёшлари ва идрок этиш қобилиятлари мас келадиган ўтмиш ва ҳозирги замоннинг энг юксак ғоя ва образларини акс эттирадиган, ўзининг шакл ва мазмуни билан гўзал ва ҳаётбахш, нафис ва хушоҳанг асарлар янграши лозим. Зеро, фақат мана шунду асарларгина ўқувчиларда дарсга

нисбатан қизиқиш ва ҳавас уғота олади, ахлоқий – эстетик ҳиссиётларини зарур бўлган қобилиятларини ўстириб боради. Бу ўринда замонавий кўшиқлар қатори халқ кўшиқларидан кенг оқилона фой даланиш дарсини янада қизиқарли ва сермазмун бўлишини таъминлайди, ёш ижрочиларда халқимиз ижодига, унинг мусиқа ва кўшиқ санъатига бўлган меҳр ва муҳаббат туйғуларини шакллантириб боради. Ҳар бир дарсда ижодий фаоллик юзага келади.

Ўқувчиларни дарсга қизиқтириш дарсларни нақадар қизитқарли, мазмунли, тушинарли ва қолаверса, материалларнинг ранг – баранг бўлишларига боғлиқдир. Мусиқа асарлар, турфа тусдаги кўргазмали қуроллар, мусиқа ҳақидаги қизиқарли факт ва маълумотларга бой бўлган, бошидан охиригача суст бўлмаган суръатда ташкил қилинадиган дарслар ўқувчиларда катта таассурот қолдиради.

Мен Абдулло Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт ё мамот, ё нажон ё ҳалокат, ё саодат ё фалокат масаласидир” деган фикрни кўп лушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарбдир. Чунки таълим тарбия – онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва ва ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим – тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб онгни ўзгартириб бўлмайди. Онгни, тафаккурни ўзгартирмай туриб эса биз кўзланган олий мақсад озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди – деб айтган эди президентимиз Ислам Каримов.

Ҳозирги давр дунёдаги ғоявий қарама – қаршилиқлар мураккаб тус олган, мафкура колигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир.

Шунинг учун ҳам ёш авлодни миллий онг ва миллий мафкура руҳида тарбиялаш ишига барча воситалар ишга солинмоқда.

Бу борада мусиқа санъати хусусан кўшиқчилик икки буюк санъат – шеъринг ва мусиқани ўзида мужассамлаштиргани ҳолда катта тарбия қуролига айланади.

Психолог олимларнинг фикрига кўра, мусиқа инсон бош мия ярим шарларида жойлашган асаб катакларининг энг ички қаватигача етиб боради ва у ерда мавжуд бўлган бой энергия захирасини ишга солади. Бу ўз навбатидаги асар мазмунидаги

ғояларни бадиий образларни янада яхшироқ тасавву қилишга имкон беради. Шунинг учун ҳам одатда “Сўз тамомо бўлган жойда мусиқа бошланади” дейилади. Яъни фикрни сўз билан ифода қилиб бўлмаган тақдирда уни мусиқа орқали ифодалаш мумкин бўлади.

Умумий ўрта таълим мактабларининг “мусиқа маданияти” дарсларига киритилган кўшиқлардастурида ҳам истиқлолни, мустақиллигимизни, ўзлигимизни, байрам ва анъаналаримизни, Она Ватанимизга бўлган чексиз туйғуларни ифодаловчи ўнлаб асарларни учратиш мумкин ва бу асарлар ўқувчиларда ижодий фаолликни ўстиришга хихмат қилади.

Хусусан “Мустақиллик лолаларимиз” Р.абдуллаев мусиқаси, Н.Назаров шеъри, “Ўзбекистон Ватаним Маним” Д.Омонуллаева мусиқаси, Ж.Жаббаров шеъри; “Мустақиллик айёми” Х.Рафиқов мусиқаси, Н.Нарзуллаев шеъри; “Наврўзжон” М.Отажонов мусиқаси, З.Мўминов шеъри; “Хунарманд ёшлар мадҳияси” Қ.Маъмуров мусиқаси ва шеъри; “Ислом бобо” Ш.Ёрматов мусиқаси, М.Раҳмон шеъри; “Истиқлол ҳақида кўшиқ” Қ. Маъмуров мусиқаси, Л.Қўлдашева шеъри; “Меҳржон” Р.Алимов мусиқаси, Қ.Ота шеъри; “Юртга садоқат” Ҳ.Рахимов мусиқаси, С. Барноев шеъри ва бошқаларни шундай мавзудаги асарлар сирасига киритиш мумкин. Айниқса бошланғич синфлар дастурида шу юксак маъно ва мақсадларга етакловчи кўшиқлар кўплаб киритилган.

Биз танлаган мавзунинг долзарблиги шундаки, мусиқа дарслари олдида таълим ва тарбия йўлида катта вазифалар қўйилган. Нафақат, маънавий, ахлоқий – эстетик тарбияни амалга ошириш балки кўшиқ ва мусиқа санъати орқали ўқувчиларда комиллик, унинг гўзал табиати инсонларга муҳаббат, дўстлик, биродарлик, тинчлик ғояларини синглириш вазифалар белгиланган. Бу вазифалар мусиқа дарсларининг ҳар бир савиясида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ўстириш орқали амалга ошириш мумкин. Зерикарли суст, ланж, эҳтироссиз ўтказилган дарслар ҳеч бир самара бермаслиги шубҳасиз тўғри ва унинг акси ҳар бир машғулот жонли, қизиқарли, синфнинг фаоллиги даоражасида олиб борилгандагина кўзлаган натидаларни бериш муқаррар.

Шундай қилиб, муסיқа дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ошириш йўллари бўйича ўрганилган адабиётлар таҳлили кўрсатадики, бевосита ижодий фаолликни ўстиришга бағишланган адабиётлар санокли. Улар ҳам бевосита муסיқа билан ижодий фаоллигини ошириш йўллари бўйича ўрганилган адабиётлар таҳлили кўрсатадики, бевосита фаолликни ўстиришга бағишланган адабиётлар санокли.

Энг муҳими бугунги кунда муסיқа санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавит руҳида камол топтиришда бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда.

Бу масала айниқса болалар қалбини ўзига ҳар томонлама жалб этадиган муסיқа санъатининг аҳамияти беқиёс эканини барчамиз тушунамиз. Зеро, И.Каримов таъкидлаганидек “Маънавият узлуксиз ҳаракатдаги жараёнدير”, фикр, тафаккур, ҳис – туйғу тиним билмаганидек, уларнинг маҳсули ўлароқ маънавият ҳам доимо ўзгариш ва янгиланишда бўлади.

Муסיқа маданияти дарслари ўқувчиларнинг маънавий, бадий ва ахлоқий маънавиятини шакллантиришга миллий ғурур ва ватанпарварлик тарбиясини амалга оширишга, ижодий маҳорат, нафосат ва бадий дидни ўстиришга, фикр доираси кенгайтиришга, ижодий изланишга, мустақиллик вақ ташаббускорликни тарбиялашга хизмат қилади.

Муסיқа таълими Давлат таълим стандартлари асосида таълим мазмуни ўқувчиларининг муסיқий билим ва малакалари билан бирга уларда кузатувчанлик, хотирани мустаҳкамлаш, образли тасаввур қилиш уларда ижодкорлик, мустақиллик, ташаббускорлик бадий ва муסיқий дид каби хислатларни ривожлантиришни таъминлайди.

Муסיқа тинглаш, қўшиқ куйлаш ва муסיқа саводи машғулотлари дарсининг мустақил қисми эмас, балки дарс мавзусини очиб берувчи муסיқа фаолиятлари сифатида қабул этилади.

Муסיқа тинглаш, қўшиқ куйлаш орқали ёш авлодни маънавий дунёсини ҳар томонлама такомиллаштиришда улар ахлоқий тарбияни камол топтиришда муסיқа маданияти фани катта аҳамиятга эгадир.

2.1. Ўқувчиларнинг изланиш малакаларини ўстиришда ижодкорлик фаолияти

Ёш авлодни ижодий фикрлашга ўргатишга янги ва самарали йўللарни излаб топиш фақат ўқитиш методикаси соҳаси тараққиёти учун эмас, баркамол шахс тарбияси амалга оширишда ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Турли методик манбааларда муסיқий билим олувчи ўқувчиларнинг ижодий фикрлашга ва ижодкорликка ўргатиш борасида гарчи йўл – йўлакай бўлса – да турли қарашлар мавжуд. Масаслан, баъзи бир мутахассисларнинг фикрича, ижодкорликни шакллантириш учун болаларнинг билимини англаб ўтиш имкониятларини режалаштириб турли илмий ахборотлардан тўғри хулоса чиқариб олишга ўргатиш жараёни муҳим ҳисобланади. Ушбу назарий қарашнинг аҳамиятлитоми шундаки, ундан барча турдаги муסיқий машғулотларда фойдаланиш мумкин.

Муסיқа ижодкорлиги фаолияти болаларда муסיқий тафаккур, изланиш ва ижодкорлик малакасини ўстира бориш учун катта аҳмиятга эгадир. Муסיқа дарсларида ўқувчиларни изланишнинг энг қулай усулларида бири муסיқа машғулотларида ижро ва қиёслаш методидан фойдаланиш бўлиб, у қуйидагича амалга оширилади. Бунинг учун муסיқа ўқитувчиси муסיқа дарсларини ўқувчи тарбиясига таъсирини ҳисобга олган ҳолда шартли равишда гуруҳларга ажратиш зарур. Муסיқа дарсларини гуруҳлаштирувда ўқувчининг муסיқа фонига муносабати инобатга олиниши шарт. Мана шу нуқтаи назардан ёндошилса, дарснинг таркибий қисми: муסיқа тинглаш, кейин муסיқа саводхонлиги ҳам ижро ва таққослашдан иборат бўлади. Айниқса дарснинг ижро ва қиёслаш босқичида ўқувчининг ўтилган мавзуси юзасидан билимлаври текширилади. Асар ижроси ўқувчи томонидан амалга оширилади. Ўқувчи ижроси намунадаги ижро билан таққосланиб таъкидма – таъкид унинг ютуқ ва камчиликлари таҳлили қилинмоғи зарур. Муסיқа таълимига бу усулда ёндошиш билим олувчини ўз усьида мустиқил ишлашга, ўрганаётган асар юзасидан мустиқил фикрлашга, муסיқий асар ижросига ижодий ёндошишга ундайди.

Муסיқа ижодкорлиги фаолияти синфдаги иқтидорли ва истеъдодли ўқувчиларга эътиборни кучайтириш, уларнинг

бадий эҳтиёжини кондириш учун жуда муҳимдир. Истеъдоднинг ўз вақтида намоён бўлишитарбияга ва кўллаб – кувватлашга боғлиқдир. Ёшлар истеъдодининг намоён бўлишига қобилиятларни аниқ таҳлил этиш, боланинг ўзига хос фазилатларини ҳисобга олиш ижодий қобилиятлар ривожини самарали амалаг ошириш учун зарур. Қобилиятларни ривожлантиришнинг даража ва босқичлари янгича муносабатлар билан боғлиқ бўлади.

Муסיқий қобилиятнинг маълум бир даражасиисталган ўқувчида шаклланган бўлиши мумкин. Бу эса ташкил этилган муסיқий тарбия ва ўқув жараёни шароитларида ривожлантирилади.

Ўқувчи ёшларнинг муסיқий қобилиятини ривожлантириш мақсадида истеъдод ва иқтидорни онгли рағбатлантириш, мукамаллик учун шароит яратиш, уларнинг муסיқа санъатига бўлган муносабатларини янадаўстириш, турли санъат тадбирларида иштирок эттириш, олимпиадалар, санъат байрамлари, танловлар, учрашувларга жалб этиш лозим.

Муסיқа ижодкорлиги фаолияти муסיқа ўқитувчиси ижросига доира, чертиб жўровозлик қилиш, тавсия этилагн куй оҳангига мос ҳаракатлар топиш, берилган шеър парчисига куй басталаш каби ижодкорлик амалиёлари билан бажарилади.

Муסיқа ўқитувчиси бирор муסיқани ижро этганда унга доира билан шерик бўлиш, аввало бирор ижро этилган куйга чапак билан жўр бўлишни ўрганишда бошланади. Чапак жўр бўлган бола кейинчалик қошиқ, сафоил каби урма асбобларда жўровозликни ўргангач доира билан секин -аста жўровозликни яхши ўрганиб, асар ижросига кўшилишга ҳаракат қилади.

Кўшиқ ижро этаётган вақтда ўқитувчи кўл ҳаракати билан одатда асарни таъкидлаш яъни кўлини пастга томон ҳаракатлантириб кучли ҳиссани, юқори томон эса кучсиз ҳиссани кўрсатиб кўшиқ куйлатади. Болалар эса ана шу ҳаракатга монанд равишда бошқа асарлага дирижёрлик қилиб, ўз истеъдодларини кўрсатиш мумкин. Боланинг бу ҳаракатларини кузатиб турган ўқитувчи дирижёрнинг меҳнатини, бунинг учун кўп ўқиш ва яхши муסיқий билимга эга бўлиши лозимлигини ўқувчиларга тушунтириб бориш керак.

Ўқитувчи жозибали куйлай оладиган истеъдодли болаларга бирор – бир кичикроқ шеърни кўшиқ қилб ёки ҳиргойи қилиб беришини сўраш мумкин. Баъзи қобилиятли болалар бу шеър парчасига янги куй басталай оладилар. Ёки илгари ўроганаган бирор кўшиқнинг мусиқасига мослаб бемалол куйлаб берадилар. Бундай ҳолат истеъдодли болалар томонидан мусиқа билан ҳаракатда ҳам содир бўлади.

Баъзан синф концертида ёки мактабда ўтказилаётган байрам тадбирларда ҳар қандай истеъдодли ўқувчи кўпчилик олдида саҳнада ўзини “йўқотиб” сир босиб кўшиқ матнини ёки рақсдаги ҳаракат семасини эсдан ьчиқариб қўйиши мумкин. Ана шундай ҳолда кўшиқ матнини мусиқий пауза пайтида зудлик билан тўқиб ёки рақс ҳаракатини вазиятдан чиқибкета олиши ана шу боланинг ҳам иқтидори ҳам истеъдоди ҳам ижодкорлиги ҳисобланади.

Мусиқа ўқитувчиси болалар томонидан ижод қилиб келинган куйга, кўшиққа, рақсга, мусиқа саводидан тузилган масалага ижобий муносабатда бўлиши, уларнинг ижодини қўллаб – қувватлаши ва рағбатлантириб бориш зарур. Буларнинг барчаси болаларнинг мусиқа санъатига бўлган меҳрини янада оширишга кўмак беради.

2.2. Мусиқа тинглаш орқали болаларда мусиқий саводхонлик малакаларини шакллантириш

Мактаблар фаолиятини ҳозирги назарияси ва амалиётда ўқув тарбия жараёнининг янги йўллари амалаг ошириш ва уни олиб боришнинг кўплаб вариантлари мавжуд. Ҳар бир мафллик ҳамда амалиётчи педагогик жараёни ўзининг индивидуал улушини қўшади. Лекин кўп янги технологиялар ўз мақсадлари, мазмуни қўлланиладиган методлари ва воситалари бўйича етарлича кўп ўхшашликларга эга бўлиш шу умумий белгиларига кўра тавсия қилинди.

- қўлланиш даражасига кўра;
- фалсафий асоси бўйича;
- ўзлаштириш концепцияси бўйича;
- асосий ривожлантирувчи омил бўйича;
- шахсий белги сифатларига кўра йўналганлиги бўйича;
- мазмун хусусиятлари бўйича;
- бошқарув тури бўйича;
- ўқувчига ёндошуви бўйича;
- йўлланиладиган методлар бўйича;
- таълим олувчилар тоифалари бўйича;

Юқоридаги йўналишлар бўйича қуйидагича тавсифлаш мумкин:

- қўлланиш даражасига кўра;
умумпедагогик;
- ривожлантирувчи омил бўйича: асосий эътибор жамиятнинг фаол иштирокчилари бўлган баркамол инсонларни тарбиялашга шахснинг ҳар томонлама ривожланишига қаратилган бўлиши;
- ўзлаштириш концепцияси бўйича: ассоунатив – рефлектор бўлиб, намуна, ўртак, ибрат кўрсатишга таянган ҳолда;
- шахсий белги сифатларига кўра йўналганлиги бўйича;
- ахборотли, янги шахснинг билим, малака, кўникмаларини шакллантириш ва мустаҳкамлашга йўналтирилган;
- мазмун хусусиятлари бўйича: дунёвий, умумтаълим мазмунида бўлиб, таълим - тарбия жараёнида фаолиятни ташкил қилиш ва олиб боришда дидактикага марказий ўрин берилади.

- бошқарув тури бўйича: анъанавий мумтоз (классик) бўлиб, унга таълимнинг техника воситалари қўшилган.
- бола ёндашуви бўйича: авторитар.
- кўп қўлланиладиган методлари бўйича: тушунтириш - иллюстрациялаш
- таълим олувчилар тоифалари бўйича: оммавий ва бошқалар.

Мусиқа маданияти ўқув фани умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган барча ўқув фанлари, жумладан, адабиёт, тасвирий санъат, жисмоний тарбия, меҳнат ва бошқа фанлар билан боғланади. Барча ўқув фанлари қатори мусиқий таълимда ҳам давлат таълим стандартлари жорий этилган ва унда миллий мусиқа меросдан тўла қонли фойдаланиш имкони берилади. Булар халқ куй ва қўшиқлари амалиёти хонанада ва созандаларнинг ижодий фаолиятларида мақом, шошмақом, дostonлар ва замонавий мусиқа мавзуларида ўз аксини топган. Мусиқа санъатининг бу каби имкониятлари янги авлодни тарбиялашда уларнинг баркамол шахс бўлибетишишларига ўзига хос ва такрорланмас манбаа бўлиб хизмат қилади.

Шарқ, жумладан, ўзбек мусиқа таълим – тарбияси педагогикаси азалдан “устоз ва шогирд” анъаналари мисолида такомиллашиб келган. Кейинчалик эса ўқитувчилар асарларни шогирдларига нота ёзувлари орқали ўргата бошлаганлар. Қадимги Грецияда эса мусиқа инсондаги донолик, ижодкорлик, мардлиу хусусиятларини тарбиялаш мумкин деб ҳисобланган. Ҳақиқатдан ҳам ҳар бир санъат инсонга руҳий таъсиркўрсатади. Уни ҳам санъаткорларде ижро этишга, ижод қилишга етаклайди. Айниқса, мусиқа инсон руҳиятига эмоционал таъсир этишда катта кучга эга.

Мусиқа таълим бошқа фанлар каби тарбиянинг асосий вазифасини бошқара олади. Шу билан бир қаторда мусиқа ёшларнинг жаҳон халқларининг умуминсоний мусиқа қадриятларини ҳам чуқур ўргатишни халқаро нуфузга мойил бўлган маданий дурдоналардан баҳраманд бўлишини таъминлайди. Мусиқа санъати сифатида ижтимоий онг шаклидир. У кишини ҳис – туйғуларини ифодалаш билан бирга у ҳаёт воқелик ва давр инъикосидир.

Муסיқа дарси жараёнининг асосий омиллари яифатида куйидаги фаолият турлари мавжуд: муסיқани эшитиб завқланиш, кўшиқ ижро этиш, муסיқа саводига оид билимларни англаб олиш, рақсга тушиш ва муסיқа сирлари остида турли ҳаракатларни бажариш, чапак ва чолғу асбоблари ижросини мақсадли идрок этиб боришдан иборат. Юқоридаги мақсадни амалга оширишда энг аввало ўқувчиларни тинглай олиш маданиятига ўргатиш керак. Муסיқий вазифаларини бажариш уни амалга ошириш учун ўқувчиларни тинглашга ўрташ зарур. Одамларни аксарият кўпчилиги жиддий муסיқани тинглашмайди, чунки, уни тушунмайди. Тушуниш учун эса тайёргарлик талаб этилади. Агар тайёргарлик кўрилмаса билим ҳам бўлмайди. Тинглашга ўргатиш кўшиқ ижро этишдан мураккаброкдир. (Масалан симфоник муסיқалар, опера ва бошқалар) ўқувчиларни дунёқарашини кенгайтиради ва муסיқий дидни тарбиялайди. Кўп сонли саводхон тингловчиларни тарбиялаш учун муסיқани севувчиларни болалигидан муסיқани тушунишга ва севишга ўргатиб бориш лозимдир. Муסיқани севиш бу муסיқани доим тинглаш ва уни онгли идрок этиш демакдир. Аввалом бор ўқувчиларни тинглаш ва бошдан охиригача асарни тинглашга ўргатиш керак. Ўқитувчи ўқувчиларга асарни тинглаш жараёнида нималарга эътибор бериш лозимлигини айтиб ўтиш зарур. Ўқитувчи тинглаш давомида раҳбарлик қилиши лозимдир. Ўқитувчи тинглаётган асар мазмуни орқали ахлоқий эстетик тарбия бериш лозим. Муסיқа тинглашга ўргатишда ўқитувчи олдида кўйиладиган вазифалар:

- муסיқа санъатига ҳавас уйғотиш;
- муסיқа тинглаш ва амалий воситалар орқали уларни қизиқтириш;
- болаларда муסיқий эҳтиёжни кучайтириш;
- ўқувчиларда бадиий – ижодий таассуротларни тўплаб бориш.

Жамият тараққиёти ҳеч қачон тўхтаб қолмайди, унинг ғилдираги доимо олдинга қараб айланаверади, бу табиий ва тарихий жараёндир. Шунинг учун ҳам муסיқа маданияти ўқитувчиси ўқувчиларни маънавий, бадиий ва ахлоқий маданиятини шакллантириш, миллий ғурур ва

ватанпарварлик тарбиясини амалга оширишини ижодий маҳоратни, нафосатда бадиий дидини ўстириши, ижровий фикр доирасини кенгайтириши, мустақиллик ва ташаббускорликни мунтазам равишда шакллантириб бориш лозимдир. Биз биламизки, педагогика тарбия ҳақидаги фан сифатида тарбиянинг моҳиятини тушунишини, унинг қонунларини очиқ бериши ва шу орқали инсон мафаатлари тарбия жараёнига таъсири ўтишини назарда тутди. Мусиқа маданияти ўқитувчининг педагогик маҳоратларидан энг аввало биринчиси таълиа – тарбия соҳасида орттирилган тажрибаларни ўрганиши, илғор ўқитувчилар тажрибаси билан бир қаторда оддий ўқитувчиларнинг фаолияти ҳам ўрганиб борилиши лозим. Бу албатта кўпгина муаммоларни ҳал этишдан яқиндан ёрдам беради. “Кадрлар тайёрлаш бмиллий дастури” да кўзда тутилгандек, замонавий ахборот технологиялари ва компьютер тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборот билан таъминлаш ривожланиб бормоқда. Фан ва таълимнинг наشريёт баъзаси ривожланади. Ўқув –услугий, илмий иновацион, замонавий технологиялар мукаммаллашиб, ўқув жарёнига тадбиқ этиб бориляпти. Ўқувчининг дарс самарадорлигини ошириш учун иновацион технологиялардан фойдаланиш яқиндан ёрдам беради. Педагогик технолология жараёнида ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчи мустақил равишда билим олади, ўрганади, ўзлаштиради. Жумладан: “Ноталар оламига саёҳат” – ушбу технология бошланғич синфларда ўтказилади. Синф ўқувчилари билан ноталар ҳақида суҳбат ўтказилади ва кўргазмали қуроллар ёрдамида қайси чизикда ёзилиши кўрсатилади ва ёздирилади.

Янги метод ва технологиялар билан бир вақтда мусиқа маданияти дарсида ўқувчининг сўз маҳорати юксак даражасида бўлиши лозим. Ўқитувчининг асар ҳақидаги кириш сўзи ва дарс мавзусини тушунтириб берши, ўқувчиларни ажойиб ва сеҳрли санъат – мусиқа оламига олиб киради ва қизиқарли суҳбат билан болалар диққатини мусиқа мавзуларига йўналтириш мумкин.

Янги метод ва технологиялар бир вақтда мусиқа маданияти дарсида ўқитувчининг сўз маҳорати юксак даражада бўлиши лозим. Ўқитувчининг асар ҳақидаги

кириш сўзи ва дарс мавзусини тушунтириб бериш, ўқувчиларни ажойиб ва сеҳрли санъат – мусиқа оламига олиб киради ва қизиқарли суҳбат билан болалар диққатини мусиқа мавзуларига йўналтириш мумкин. Ўқитувчининг мусиқа асари ҳақидаги ҳикояси қисқа ва қизиқарли бўлиш керак. Шунингдек, ўқувчиларни бадиий идрок этишга эриштириш лозимдир. Жумладан, уч дақиқали қизиқарли ва образли ҳикоя бир неча соатлизовкли амалий машғулоти таъмин этади.

Дарс давомида ўқитувчи ўқувчилар билан мулоқотда бўлган усулни қўлласа, мусиқа ҳақида тўғри хулоса ва мулоҳаза юритишга ёрдам беради.

Миллатнинг келажаги ҳисобланган ёш авлодни ҳар томонлама етук шахс бўлиб вояга етишишида, уларнинг таълим – тарбияси, маънавий камолоти масаласи даражасига кзтарилиб, бу йўлда қатор мақсадли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Бугунги кунда ўзбек халқининг миллий ўзлигини англаш жараёни жадаллашиши муносабати билан ёш авлодни маънавий – ахлоқий тарбиясининг аҳамияти беқиёсдир. Айниқса, бугунги техниканинг мисли кўрилмаган даражада авж билан юксалиши даврида мутахассислар олдида ёшлар қалбига мусиқанинг ижобий ҳислатларини тўғри сингира олишдай муҳим вазифа турибди. Жумладан, ҳозирда кўплаб ёшларимизнинг Ғарбнинг тало – тўн, шовқин – суронга бой, тушинарсиз мусиқасини тинглаш, бунинг оқибатида ўсиб келаётган ёш авлоднинг келажагига салбий таъсир кўрсатишини англаб, бунинг олдини олиш чораларини ишлаб чиқиш зарурдир.

Мусиқани тўғри тинглай билиш ва ундан эстетик завқлана олиш ҳам санъат ҳисобланади. Инсонда мусиқа тинглаш маданияти ёшликдан ривожлана бошлайди. Бу борада айтиш мумкинки, ҳали она қорнидалик давридаёқ ўсиб келаётган ҳомила ташқаридан эшитилган мусиқани тинглай олади. Ўтказилган тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатадики, мумтоз, хусусан Шарқ халқларининг мумтоз куй ва ашулалари, жаҳон классик оҳанглари ҳар қандай ҳолатда ҳам инсонга ижобий таъсир кўрсата олади. Аксинча, ўзида тўпалон, шовқин – суронлқни акс этирган мусиқий гуруҳларнинг “Асар” лари инсонда жирракилик, тезлик каби

салбий хислатларни ривожлантиради. Шу сабабли умумтаълим мактаби мусиқа маданияти фани ўқитувчиси мусиқа дарсларида болаларда мусиқани тўғри тинглай олиш маданиятини шакллантира олиш зарур.

Ҳар бир халқнинг миллий куй ва кўшиқлари мавжуд. Лекин ёш авлодни комил инсон бўлиб, уларда ижрочилик ва ижодкорлик малакаларини шакллантира олишга таъсир қиладиган ўзбек, халқигагина мансуб бўлган бой мусиқий мероси алоҳида ўрин тутди. Баркамол авлод тарбиясида халқимизнинг орзу умидлари, ҳаётининг кечинмалари, маънавий дунёсини ўзида акс эттирган алла, лапар, меҳнат ва маросим ҳамда бошқа халқ кўшиқлари муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

Анашундай бой меросни ўсиб келаётган ш авлодни онгига сингдириш бугунги кун мусиқа маданияти фани ўқитувчисининг олдидаги бурчлардан бири бўлмоғи шартдир. мазкур фаолият турини кенгайтиришни тўғри йўлга қўйишни аввало оиладан, мактабгача таълим муассасасидан, бошланғич синф давридан бошлаш мақсада мувофиқ ҳисобланади. Бунинг учун таълим муассасасининг мутахассиси турли фаолият шакллардан фойдаланиш зарур. Умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида мазкур жараённи ўйин кўринишда ташкил этиш мумкин.

“Оҳангни топинг” – билағонлар орқали кичик ёшдаги ўқувчиларнинг мусиқа тинглаш бўйича эгаллаган билим, малака ва кўникмаларини шакллантириш, кенгайтириш мумкин. Ўйинни ташкил қилишдан олдин болалар диққати бир жойга жалб қилиниб, ўйиннинг моҳияти тушунтирилиб берилади. Бу ўйинни кичик гуруҳларга тузиб, мусобақа тарзида ўтказилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Асосан, ўзбек халқ куйи ва кўшиқларидан берилган парчалар ўқувчиларни фикрлашга, ўйлашга ундайди. Ўқитувчи доимий равишда ўқувчиларга уйга вазифа қилиб уйда телевидение, радио орқалитинглашган куй ва кўшиқларни таҳлил қилишни топширса, бу ҳолат ўқувчиларни доимий равишда мусиқани тўғри тинглай олиш маданиятини шакллантириш ва мусиқани тўғри танлай олиш малакаларининг ўсишига ҳам олиб келади. Бундан ташқари ўқувчиларнинг мактабдан ва синфдан ташқари бўш

вақтларини мазмунли ташкил қилишда турли мавзудаги тадбирларнинг ташкил этили ҳам мақсадага мувофиқ ҳисобланади. Масалан: “Миллий куй ва оҳанглар кечаси”, “Сиз муסיқани биласизми” викторинаси, “Оҳанглар эзгуликка етаклар” сингари бадиий – муסיқий тадбирлар орқали ўқувчиларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш билан бир қаторда уларни муסיқани тинглай олиш маданиятини ҳам ривожлантиради.

Дарҳақиқат, ўсиб келаётган ёш авлод тарбиясида муסיқий тарбиянинг нақадар улкан омил эканлиги янада аён бўлиб бормоқда. Шундай экан, ёш авлодни бой муסיқий меросимизни ўрганишга, енгил – елпи, тумтароқ оҳанглардан қочиб, уларнинг бадиий дидини, ижрочилик ва ижодкорликмаданиятини кўтаришга, маънавий оламини кенгайтиришга ҳаракат қилмоғимиз керак. Бу борада “Шошмақом” сингари миллий меросимизни ноёб дурдоналари билан бир қаторда жаҳон тан олган Моцарт, Бетховен, Бах, Чайковский, Рахмаников, Хачатурян каби буюк композиторларнинг дурдона асарларини ҳам ўз вақтида ўргатиб, тушунтириб боришимиз зарур.

Буюк ёдгорликлар маданий ва маънавий меросимизни авайлаб асрашимиз, ёш авлод тарбиясида муסיқа санъатининг энг нодир дурдоналаридан тўлақонли фойдаланмоғимиз лозми.

2.3. Мусиқага ритмик жўр бўлишда ва ритмик ҳаракатларда ижрочилик ва ижодкорликка эришиш.

Мусиқа ўқитувчиси ўз дарсларини шундай режалаштириш лозимки, у ҳар бир дарсда ўзбек халқ чолғу асбобларидан намуналар (ҳеч бўлмаганда рангли расмини) олиб кирсин. Биринчи дарсда мусиқа асбоби билан таништирилса ва бирорта куй ижро этиб берилса, иккинчи дарсда бир – икта жонли ижро ва магнит тасмасидан ёки дискетдан шу асбобда ижро этилган асар эшиттирилади. Учинчи дарсда эса ўқитувчи ўзбек халқ куйларидан бирортасини намунавий чалади, болалар чапак, сафоил, қошиқ , қайроқлар бидан жўр бўлади. Муну шу ерда бир ьнарсани айтиб ўтиш жоизки, ўзбек мусиқа асбобларининг кичрайтирилган шакли мавжуд бўлмаганлиги сабабли дарс жараёнида катталарнинг айрим урма – зарбли асбобларидан қўолган пайт эса муайян товуш боландлигига эга бўлмаган мусиқали ўйинчоқ асбоблар: шақилдоқлар, қалддироқлар, шилдироқлар, усул берувчи таёқчалар, ёғоч қошиқлар, ликопча қутичалар, мусиқали болғачалар, қарсилдоқлар, дўлонча, турфа кўнғироқчалардан: шунингдек фақат битта товуш баландлигига эга бўлган мусиқий ўйинчоқлар: Қуш хуштак, лой хуштак, данак хуштак, булбулча, сурнайча ва бошқалардан ижодий фойдаланиш тмумкин. Яна дарсда катталар фойдаланидан асбобюлардан сафоил, қошиқ , қайроқ , ноғора, доиралар қўл келади. Яхши ижрочиликка албатта дарслар давомида болаларга жўр бўлишни ўргатиб бориш билан эришилади.

Бошланғич синфлдари ўқувчиларга ўзбек мусиқа чолғу асбобларини таништириш чолғу асбоблари бўйича амалга оширилади. Масалан: аввало пуфлаб чалинадиган асбоблар (най, қўшнаё, сурнай, карнай) билан, кейин жаранг торли мусиқий урма асбоблар чанг билан, сўнгра черти ва тирнаб чалинадиган мусиқа асбоблари (қашқар рубоби, танбур, дутор) билан ва ҳоказо.

Мусиқа ўқитувчиси томонидан дарсга ўзбек мусиқа асбобларидан намуна олиб кириш болалар учун дарсинг энг қизиқарли қисмидир. Чунки катталар чолғу асбоблари жонли ва ҳақиқий мусиқа асбобт сифатида ҳар бир болани

қизиқтиради. Музыка асбоблари биринчи навбатда, болаларда ижрочилик элементлари орқали ижодкорлик ва тмузыка қобилиятларн равнақи учун муҳимдир. Болалар шундоқ ҳам ҳовлисида, оилада супурги, лопатка (бел), пақирларни “ўхшатиб” чилишлари уларнинг ижодкорликларидан ва музыка асбобларига ўта бқиқишларидан дарак бериб туради.

Музыка асбоби ўқитувчиси томониавдн чалнса, болалар ўзларини намойиш қилишларига, дарсда фаол бўлишларга ёрдам беради. Дарсга олиб кирилган музыка асбоби ўқитишда кўрсатмали дидактик қўлланма бўлиб, ўқитувчига болаларнинг музикали – енсор қобилиятларини ўстиришда ижодкорлигига ижодий таъсир этишда, уларни музыка саводиннг элементлари билан таништиришда ёрдам бериш мумкин.

Ўқитувчи кузатиш натижасида синф болаларининг истеедоди ва имкониятларни ҳисобга олиб, болалардан кичик ансамбль ёки аркестрда иштирок этиш маълум асбобларнинг мавжуд бўлиши ва қуйидагилардан иборат ўқитувчи талаб қилади. Музыка асбобларининг номи чалиниш характери, йўғон ва ингичка (паст ва баланд) товушларнинг жойланишини, фойдаланиши ва муомалада бўлиш қоидалари билан, чалиш усулларни эгаллайдилар, улар мустақил ва ансамблда умумий динамика темпга риоя қилиб, ўз йўлларни вақтида бошлаб ва якунлаб қўшиқларни ва ўйинларни ижро этишлари мумкин.

Ишнинг яхши текширилган методлари – кўрсатиш ва оғзаки тушунтириш қаторига янгилари қўшилади. Бола ўзига берилагн асбобни ўқитувчи кўмагисиз чалиш, у ёки бу асбобларнинг чалинишини эслаш, ижодий топшириққлар бажариш ва шу кабилар тавсия қилинади.

Музыка асбобларини навбатма – навбат ўзлаштириши керак. Аввал болалар асбобни, масалан, доирани чалиш билан таништириб, бир неча дарс давомида икки – уч асарга жўр бўлишни ўргатиш мумкин. Баъзан чолғу асбобини болалар биргаликда кўриб чиқиб, хато қилганларида тузатиб, уни чилиш усулини мустақил топишини топшириш ҳам фойдали бўлади. Бунда ритм – усул берадиган асбобларни бир вақтда ўзлаштириш мумкин.

Илк босқичдаёқ болани ансамблда иштирок этиши зрур бўлган ҳамкорликдаги уйғун ҳаракатларга ўргитиш лозим. Шу мақсадда ўзига хос “ритмик аркестрлар” тузилиб унда болалар чапак чалиб, оёқларини тапиллатиб, таёқчалар, бўш ёки майда тош, нохот тўлдирилган қутичаларни тақиллатиб чалишади. Бу ерда ҳам турли овоз бериш шакллантирилади. Агар кафтларни ясси ҳолатда бўлса, овоз аниқ ва жарангли чиқади. Бир қўлни узатилган ёки сал букилган бармоқлари билан иккинчи қўлнинг кафтига уриб овоз чиқаришни ўзгартириш мумкин. Тапиллатиш бутун оёқ билан, оёқ учи билан, пошна билан ҳосил қилинади, сонга кафт, панжанинг барчаси болаларни жалб қилиб, турли ритмик топшириқларни тўғри бажариш ва мусиқа асбобини чилиш малакаларини эгаллаш имконини беради. Албатта бу машқларни бажараётган вақтда қаъиятлиликни ва тартиб – интизомга онгли ҳолда бўйсиниш ўқувчилардан талаб этилади.

Тажриблар дарсда урма чолғу асбобларидан дора, ноғора, сафоил, қайроқ, қошиқ кабилар бўлиши яхши натижа беришини кўрсатмоқда. Ўқитувчи рубоб (датор, ғижжак ёки бирор асбоб) да ўз бек халқ куйларидан болалар чалади ва бунча болаларнинг чапак билан жўр бўлишларни таклиф этади. Аввалдан ўқитувчи ким чиройбли ва тўғри чапак чалса, “мукофот” ига стол устига териб қўйилган урма чолғу асбобларида чалиб, мусиқага жўр бўлажагини айтиб қўяди. Агар чалиб берадиган куйи магнит тасмаси ёки дискетда бор бўлса, уни эшиттиришга қўйиб, чапак чалиш усулларини аввал ўзи кўрсатиб берса самара яхши бўлади. Сўнгра ўзи куйни ижро этиб, барчани чапак чалиб жўр бўлишга таклиф этади ва ижро жараёнини диққат билан кузатиб, болаларга урма халқ чолғу асбобларини тарқатади. Биринчи ижродаги ютуқ ва камчиликлар тушунтирилгач чолғу асбоблар тарқатилади. Мазкур ижро аввал чолғу асбобларида чалиб жўр бўлиш йўлга қўйилгач, қолган болалар чапак билан жўр бўлишлари таклиф этилади.

Чоғу асбобларида чалишга ҳам интилади, албатта. Шунинг учун чолғучилар алмаштириб турилади. Вақти келиб болаларда мазкур ижроларда яхш кўникмалар ҳосил бўлгач, усул структураси ва ижрочилик турлари бир оз

мураккаблаштирилади. Масалан, “Андижон пўлкаси” га чолғуларда чалиш ва чапак билан биргаликда оғизда “Бум – бак, бакка - бум” деб усулд бериб ҳам жўр бўлиш мумкин. Айни ҳолда синфни иккига бўлиб, биринчи гуруҳ чапак ва чолғуда, иккинчи гуруҳ эса овозда усул бериш билан жўр бўлишлари, ҳатто синф соҳасига ҳоҳловчи болаларни рақс бажаришга ҳам таклиф этиш мумкин. Бошқа бир вақтда ўқитувчи доирада “Бум бак - ка” усулини аниқ ва текис чалиб туради. “Бум” га биринчи гуруҳ болалари, “бак-ка” усулига эса иккинчи гуруҳ болалари жўр бўладилар.

Куйнинг доқада кўрсатиладиган график сурати ва унинг ритмик тузилмасига тенг чорак ва нимчорак ноталар образлари билан танишгач, бундай машқларни доскада картёчкалар воситасида яратилган куйнинг ритмик тузилмасига қараб бажариш осон бўлади. Бундай дарслар, аввало дарс мазмунини қизиқарли қилади, уларни ўзбек халқ мусиқа асбоблари олими билан таништиришларига ёрдам беради, ўқувчилар фаолиятини фаоллаштиради, уларда ижодкорлик, ижрочилик малакалари ва мусиқа – ўқув қобилиятлари ҳар томонлама ривожлантиришни таъмин этади. Умуман олганда, дарсда ўзбек халқ чолғу асбоблари билан танишиш ва чалиш ишини амалга оширишда ўқитувчидан катта ижодкорлик ва топқирлик талаб этилади.

Мусиқа дарслари жараёнида мусикавий ритмик ҳаракатларни бадариш фаолияти ўқувчиларнинг мусикавий қобилиятлари, хусусан ритм – усул туйғуси ва асар бадииятини ҳаракатларда ифодалаш малакаларини ривожлантириш учун ҳам муҳимдир. Бу айниқса, бошланғич синф ўқувчилари учун ниҳоятда зарурдир. Чунки ёш болаларнинг меъёрий ривожланишида ҳар қандай ҳаракат турлари муҳим рол ўйнайди. Бу борада мусиқа дарслари мазмунида катта имкониятлар мавжуд ва мусиқа дарслари ўзининг мазкур хусусиятлари билан ҳам бошқа фанлардан ижобий фарқ қилади.

Маълумки, жисмоний тарбия дарсидан ташқари бошқа фанлар дарслари давомида ўқитувчи вақти – вақти билан ўқувчиларнинг руҳиятини ҳисобга олиб, дарс мазмуни ва болаларнинг фикрлаш жараёнини тўхтатиб ҳаракатли паузалар ўтказадилар. Мусиқа дарслари бундан нафақат

истиснодир, балки мусиқали ҳаракат турлари ўрганилаётган асарни характери, бадиий образлари, ифодавий ва ижро хусусиятларини чуқур ҳис этиш ҳамда улар маълум даражада ижодкорона ифодалаш учун ҳам муҳимдир. Ана шунда дарс бошидан охиригача узилмайди ва мантиқан бир бутунликни ташкил этади.

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, ўзбек халқи миллий рақс санъати билан дунёга донг тартган. Аммо мактаб таълим – тарбияда рақс сабоғи деярли йўқ даражадалигини назарда тутсак, мусиқа дарслари мазмунида миллий рақс усулларини болаларга ёшлиқдан ўргатиш нақадар зарурлиги маълум бўлади.

Шу сабали мусиқа ўқитувчиси миллий рақс санъатимизнинг оддий ҳаракатларни билиши яъни ижро эта олиши ва дарсда қўллаш усулларни пухта эгаллаши зарурдир.

Бошланғич синф ўқувчиларининг юриш, югуриш, сакрашда ҳаракат координциялари яхши шаклланган бўлади. Улар ўз ташаббуслари ва жондиллари билан турли ашёлар – копток, таёқча, байроқча, сунъий гуллар, ленталар ёрдамида ёки оёқларини тапиллатиш, қўлларни силташ билан кўплаб таниш мусиқаларига ҳаракатлар туза оладилар.

Мусиқа билан ҳаракатнинг тарбиявий аҳамияти шундаки, бунда болаларни ритмни ҳис қилиши фаоллашади, уларнинг ҳаракати мусиқанинг мазмунига уйғунлашади. Ҳаракат вақти болаларда ижодий фантазия кучаяди.

Вақт ўтиши билан боладаги ҳаракат фаолиятининг хусусияти ва мазмуни анча ўзгаради. Болалар шу даврда ҳар хил ҳаракатлар, энг оддий эрмак ўйинлар мусиқа билан ҳаракатлар ҳамда тўғри ҳаракат қилиб юришнинг айрим усуллари катта ўрин тутаяди. Болаларда ҳаракат фаолияти такомиллашиб боради, сюжетли ролларга бўлиниб ўйналадиган ҳаракатли шаклланади.

Ўқитувчининг вазифаси болалар ҳаракат фаолиятини шундай ташкил этишдан иборатки, улар мактаб фаолияти даврида риволантиришлари зарур бўладиган ҳаракатларнинг уйғунлаштириш маънодаги анча мураккаброқ янги шаклларини тобора фаол равишда эгаллаб, ўзларида бундай

зарур сифатларни шакллантириш учун тинмай машқ қилиб борсинлар.

Болаларнинг психик ривожланшидаги ўзига хос хусусиятлар мавжудлиги туфайли уларни турлиҳаракатларга ўргатиш вақтида кўргазмалилик катта аҳмият касб этади. Мактаб болалари аниқ фикрлаш, ижод ва тафаккур қилиш қобилиятига эга бўладилар. Ҳаракатларни товуш орқали, масалан: муסיқа, кўшиқ, санок ўйинлар ўйинлари ёрдамида тартибга солиниши машқ хусусиятларини, уларнинг суръати ва маромини ифода қилиб, болаларда кўтаринки рух пайдо қилади.

Дарс мазмунида куйидаги ҳаракат турларидан фойдаланиш тавсия этилади.

А) марш муסיқалари остида қадам ташлаш, югуриш, сакраш;

Б) рақс элементларини бажариш;

В) муסיқали ўйинлар ўтказиш;

Г) муסיқанинг характерлари (регистрлари, уч товушликлари, куй товушларининг горизантал – схематик тузилмаси, ритм – усул тузилмалари) ни кўл ва тана ҳаракатлари билан ифодалаш;

Д) муסיқа ўлчовларини оддий такидлаш (дирижёрлик қилиш) ва бошқалар.

Бундай ҳаракатлар болаларда вужудга келадиган ақлий жисмоний толиқишни тарқатиш, болаларни муסיқа дарсларига қизиқтириш ҳамда дарсни мазмунан бойитиш учун ҳам муҳимдир. Муסיқали ҳаракат турлари муסיқа остида синфга киришдан то муסיқа остида синфдан чиққунга қадар алмашиб туради.

Рақс ва муסיқали ритмик ҳаракатларни бажаришда муסיқа жўрлигининг ижро турлари ва чолғу асбоблари намуналаридан тўғри фойдаланиш лозим. Яна ҳаракатларни амалга оширишда муסיқа фонаграммаси ва ўқитувчининг жонли ижроси ҳам кўл келади. Жонли ижро ҳам чолғу асбобларида бажарилса болалар кўпроқ қизиқади. Рақс намуналарини бажарганда доира чертиб усул бериш яхши натижа беради. Зотан, ўзбек халқ чолғу асбобларидан тўғри фойдаланиш дарснинг миллийлик асосларини ташкил этиш учун ҳам зарурдир.

Хулоса шуки, рақс муסיқалари ўқувчиларнинг дарсда ваоллигини оширади. Энг муҳими шундаки, рақс ва ритмик ҳаракатлар воситасида болаларда муסיқа иқтидори, айниқса эркин рақсларда ритм туйғуси, ижодкорлик истеъдоди фаол ривожланади ва хусусан, ҳар бир боланинг муסיқа ўқув қобилиятлари даражаси яққол намоён бўлади.

2.4. Ўқувчиларда мусиқий саводхонликни камол топтиришда мусиқа дарсининг аҳамияти ва ўқитувчининг роли.

Дарс – мактабдаги ўқув ишининг ташкилий шакли бўлиб, унда ўқитувчи аниқ белгиланган вақт доирасида ўқувчиларнинг доимий гуруҳи – синф билан қатъий жадвал бўйида шуғулланади, жамоа билиш фаолиятига раҳбарлик қилиб, ўқув дастурига мувофиқ ўзи белгилайдиган дидактик ва тарбиявий вазифаларга эришиши учун хилма – хил методлардан фойдаланилади.

Ўқитиш жараёнини ўқитувчи билан шуғулланувчиларнинг бирор мақсадга қаратилган, изчиллик билан ўзгариб турадиган ўзаро боғланган фаолияти деб қараш мумкин. Бу фаолият давомида шуғулланувчиларнинг маълумот олиш, ривожланиш ва тарбиялаши вазифалари ҳар этилади.

Мусиқа дарсида ўқитувчи билан ўқувчининг ўзаро муносабат жаараёни шахсий алоқага асосланган. Мусиқа ўқитувчиси дарсда истизносиз барча ўқувчиларнинг мусиқий фаолиятларини йўллайди ва назорат қилади. Шунингдек, ўқувчиларнинг ўзлари орасидаги ўзаро алоқа ва ўзаро назоратни қўллаб – қувватлайди. Ўқитувчининг дарсдаги иши барча ўқувчиларнинг дарсининг ўзидаёқ ўрганилаётган билим асосларини эгаллашлари, зарур кўникма ва малакаларини ҳосил қилишлари учун замин яратади.

Ҳар бир мусиқа дарси ўқувчиларни янги билимлар билан бойитиш, уларнинг онг – билим доираларининг кенгайтириши, мусиқий кўникма ва малакаларини шакллантириши ёки илгари ўрганганларини такомиллаштириш керак. Ўқувчилар дарсдан – дарсга гўё поғонадан – поғонага қадам қўйгандек билимининг чеки йўқ қарвонидан олға илгариланганларидилар.

Мусиқа дарсларида ўқувчиларни мусиқа соҳасида ҳар томонлама ривожлантиришни назарда тутилади, уларнинг мусиқавий маданиятига замин яратилади.

Мусиқа дарси мусиқа ижодининг қувончини англаш туйғусини беради. Гўзаллик, дахлдорлик туйғусини композитор ёки халқ мусиқа асарига жо қилган ахлоқий – эстетик мазмундан хузурланишқобилиятини шакллантиради.

Дарсда ижодий фаолиятнинг бир – бири билан мустаҳкам боғланган ҳамма турлари самарали бўлади.

Айни вақтда дарс ўзининг мазмуни методлари ва ташкил этилиши билан ўқувчиларга тарбиявий таъсин кўрсатиб, уларда илмий дунёқарашни, ғоявий эътиқодни шахснинг маънавий сифатларини шакллантириб катта тарбиявий қимматга эга бўлиши зарур.

Дарсда ўқувчиларни тарбиялаш ўқитиш, ривожлантириш, ижодий камол топтириш, уларга таълим бериш биргаликда ва ўзаро алоқада амалга оширилмоғи керак. Биз мусиқа педагогикасининг ғоят муҳим тамойилларидан бирдир.

Мактаб ўқувчиларини профессионал мусиқа фаолитига тайёрлайди. Бироқ мусиқани тушуниш уни идрок қилиш ва ундан ижодий тасирланиш қобилияти ҳар бир ўқувчига, у келажакда профессионал мусиқачи бўладими ёки мусиқа маданиятининг ғоят хилма –хил шаклларда мусиқавий – эстетик фаолиятнинг асосий библиомларига, кўникма ва малакаларига эга бўлган яхши тайёрланган тиргловчи бўлиб қоладими, бундан қатъий назар хос бўлмоғи лозим.

Ҳозирги вақтда мусиқа дарсига қўйиладиган талаблар қуйидагиландан иборат.

1. мусиқа дарсига таълим бериш, ривожлантириш ва тарбиялаш функцияларининг комплекс тарзида амалга оширилишини назарда тутати. Ўқувчининг шаклланишига доир барча жиҳатларга таъсир ўтказати.

Ўқувчининг мусиқий билимларини ошириш билан бирга ақлий қудрати ва қобилиятларини ривожлантиради, ижрочилик маданиятини ва ижодкорлик салоҳиятини оширади, дунёқарашини, ахлоқий, эстетик иродавий фазилятларини меҳнатга муносабатини ривожлантиради.

2. дарс ўтилишини дарс ўтилиш шаклига кўра қатъий бир тизим бўйича олиб борилади: муайян бошланишидан, дарснинг мақсадалори ва вазифаларини белгилашдан, мусиқий материални тушинитириш, мутаҳкамлаш ва такрорлашдан, уй вазифасини беришдан иборат бўлади. Мусиқавий фаолият турлари ўзаро бири билан боғланган бўлиши ва бир – бирини тўлидириш керак.

3. дарс ўқитиш тамойилларига мувофиқ бўлади: у тарбиявий таъсир ўтказати, илмий тушуниш учун қулай

ҳисобланади, мусиқа асарларини пухта ва онгли тарзда ўзлаштирилишига, мусиқавий малака ва кўникмаларини шаклланишига, эркин ижод қилишга ёрдам беради.

4. дарс мазмуни ўқув дастурига мувофиқ бўлиб, у бошқа

дарслар тизимидаги бўғинларни қамраб олад. Илгари қанақа асар ўргангани ва мактаб ўқувчилари мазкур дарсдан кейин нималарни ўрганишлари зарурлигини ва мактаб ўқувчилари мазкур дарсдан кейин нималарни ўрганишлари зарурлигини ҳамда ёдда тутиши шарт. Фақатгина ёдда тутиш ва билиш эмас, балки мусиқа фаолиятлари давомида кейинчалик ўрганилиши лозим бўлган баъзи асарларни олдиндан таништириб кейин йўлини вужудга келтириш керак.

Ўқитувчи, шунингдек, мактабдаги аниқ вазиятни мусиқа дарсига

доир жиҳозларни, техникавий воситаларни маҳаллий услублар ва

табиий шарт шароитларни ва бошқа жараёнларни ҳисобга олади.

Мусиқа дарси таълим беришдан ташқари тарбиявий мақсад ва вазифаларни ҳам ўз ичига олади. Улар ўқув материалларининг мазмуни билан ҳам шунингдек, мактаб ўқувчилари шахсини тарбиялаш ва камол топтиришга қаравтилган умумий мақсадлар билан ҳам белгиланади, тарбиявий вазифалар шахсининг ахлоқий, иродавий интелектуал, эмоционал фазилатларни шакллантириш билан боғлиқ бўлиши мумкин. Дарс ўқувчиларни тарбиялашнинг узлуксиз жараёнидаги муайян бир босқич ҳисобланади.

Ўз навбатида уларни тарбиявий вазифалари мусиқа ўқув ишини ташкил этишга ва унинг методикасига жиддий таъсир ўтказди. Масалан: шахсининг фазилатлари сифатда мустақиллик ва билим фаолиятини шакллантириш дарсда ижодкорлик ва топшириқларга мустақил равишда ишлашнинг ҳар хил турларига кўпроқ эътибор берилишини тақозо этади.

Мусиқа дарсининг ўзига хос томони шундан иборатки, дарсда мусиқа таълими вазифаларидан ташқари, бадилей ижодкорлигини вазифалари ҳам қўйилади. Бу биринчи навбатда мактабда мусиқадан таълим беришни фаол шакли

бўлган жамоа бўлиб кўшиқ айтишга таалуқлидир. Чуқур ҳалқ анъаналарига эга бўлган жамоа бўлиб кўшиқ айтиш фақат мусиқа қобилиятларини эмас, балки ҳарактер сифатини дунёқарашни, бадий дидини, фантазияни, эстетик туйғуни ҳам ривожлантиради. Жамоа бўлиб кўшиқ айтиш дарсада олиб бориладиган ишларнинг хилма – хил шаклларни кўшиқ ижро этишни мусиқа саводини, муисакни идрок қилишни, мусиқа сабоблрида чалишни, вокал иждокорлигини ўзида бирлаштиради,

Мусиқа асарининг мазмунини тушуниш тингловчининг умумий маданиятига, шунингдек, унинг махсус – тайёргарлик эгнализига боғлиқ бўлиб, махсус тайёргарлик ўз навбатида тингловси эътиборнинг фаоолик даражасига таъсир кўрсатади. Шу нарса яхши маълумки, мусиқадан тайёргарлиги бўлган тингловчиларнинг идроки байроқ бўлади. Мусиқанит тушинадиган ўқувчи бадий дитдининг юксак даражаси билан ажралиб туради, мусиқа шаклининг ўзига хос томнини, мазмунини, мусиқани ривожланиш тарихини тушуиш асосида тингловчи сифатда катта тажрибага эга бўлиш, мусиқавий – иждодий фаолият соҳасида ривожланган кўникма ва малакаларга эга бўлиш асосидагина мусиқа асарини тўлақонли идрок қилиш мумкин.

Мусиқа дарсининг мақсади кўп жиҳатдан мактаб ўқувчисининг маъанвий ривожланишига қаратилган бўлади. Мусиқавий – иждодий қобилиятларни ривожлантириш ва бойитиш мусиқани идрок этиш малакаларини шакллантириш, мусиқа санъатига қизиқиш билан қараш, ўқувчиларнинг бадий ҳаваскорлигини пухта ўйланган изчил тизим бўйича амалга оширилмоғи керак.

Жамоа, гуруҳ шаклида ва якка тарзда ишлашни маҳирлик билан кўшиб олиб бориш дарсни ташкил этишда асосий масала ҳисобланади. Ўқувчи ўқув топшириқларни ташкил эта олиши, режалашта билиши ва бажаоа олиши учун уни жамоа бўлиб ҳам, якка тарзда ишлашга ўргатиш, муҳим аҳамиятга эгадир.

Ҳар қандай дарс ўқувчининг мактаб ўқувчилари ўқув фаолияти устидан назорат қилиб боришини тақозо этади. Бу ўқув материалларини тушунтириш ва ўзлаштириш характерини, ўқув ва кўникмаларини шаклланиш

жараёлинини кўз олдмизга келтиришни имконини беради. Мактаб ўқувчилари ўқишнинг боришини тахлил қилиш, ўқитувчига дарсинг ижобий жиҳатларини ривожлантириш ва кўзга чалинган салбий ҳолатларни камайтириш мақсадида унга тегишли тузатишлар киритиш имконини беради.

Муסיқа дарсларининг вазифаси болаларни гўзалликка фаол муносабатда бўлишга, муסיқага ижодий ёндошишига ўргатишдан иборатдир. Ҳозир замон муסיқа дарси худдаи ана шу вазифани ҳал қилмоғи керак ва бу вазифани қанчалик фаол ва аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда ҳал қилса, мактаб ўқувчиларига фақат муסיқавий тарбия бериш даражаси ҳам шунчалик юқори бўлади.

Ҳар бир фан ўқитувчиси сингари муסיқа ўқитувчисининг шахсининг қимматига баҳо берш тизимида унинг профессионал йўналиши муҳим рол ўйнайдики, унинг негизида педагогик фаолиятга бўлган эҳтиёж ётади. У ўзида : болаларда қизиқишни ва муҳаббатни, педагогик ишга ҳавасини, психологик педагогик зийраклик ва кузатувчанликни педагогик одобни, педагогик тасаввурни, ташкилотчилик қобилиятини ҳақгўйликни, дилкашликни, талабгорлик ва қатъийликни, собитқадамлиликни, вазминликни, чидамлиликни, ўзи ҳақида фикрга эга бўлишни, профессионал иш қобилиятини, маънавий, энг аввало, билиш эҳтиёжини ва қизиқишини, интеллектуал фаолликни, янгиликни ҳис эта олишни, педагогик билимни мустақил равишда оширишга тайёрғаликни мужассамлаштиргандир.

Муסיқа бола ҳиссиётини, айниқса, эмоционал, эстетик ҳиссиётини фаол ривожлантиради. Муסיқа бола ижодий истеъдодининг ривожланишига туртки беради. Муסיқа бола руҳига фаол таъсир этади, унинг ахлоқий эстетик қиёфаси шаклланишида муҳим рол ўйнайди. Шу боис ўқувчиларга инсон маънавий – маданиятининг таркибий қисми бўлган муסיқа маданиятини тарбиялаш, муסיқа тарбиясининг бош мақсади бўлиб туради. Бу мақсадларни амалга ошириш учун муסיқа ўқитувчиси олдида қуйидаги вазифалар туради.

- ўқувчиларда муסיқа санъатига бўлагн қизиқишўни ошириш;

- мусиқавий – бадий дидни ва мусиқа фаолиятларига эҳтиёжини ривожлантириш;
- мусиқа ҳақида билим ва малакалар доирасини таркиб топтириш;
- мусиқа фаолиятлари жараёнида бадий ижодкорлик ҳис – туйғуларни ривожлантириш;
- асарларнинг бадий – ғоявий мазмуни воситасида болаларни ахлоқий – эстетик тарбиялаш;
- мусиқа дарслари жараёнида касб – ҳунар ва меҳнатга ҳавас уйғотш.

Манашу вазифаларни амалга оширишда мусиқа ўқитувчисининг профессионал даражаси муҳим аҳамият касб этади.

Мусиқа дарси ўқувчиларнинг маънавий, бадий ва ахлоқий маданиятини шакллантиришга, миллий ғурур ва ватанпарварлик тарбиясини амалаг оширишга, ижодий маҳорат, нафосат ва бадий дидни ўстиришга, фикр доирасини кенгайтиришга мустақиллик ва ташаббускорликни тарбиялашга хизмат қилади.

Болаларнинг мусиқа санъатига бўлган муҳаббатига, ижодкорлигига, ижрочилигига, таланти ва истеъдодига ижобий таъсир кўрсатиш учун мусиқа дарсига ажратилган хона кенг, ёруғлик болаларга чап томонлани тушиб турадиган, ҳавоси янгиланиб турадиган бўлиши дозим. Хона зарур ашёлар билан жиҳозланиши шарт. Досканинг тенг ярмида нота йўли бўлиши керек. Хонада мусиқа асбоби иложи бўлса фортепиано, магнитофон ёки дискет, қуёвчи техник мослама ҳамда барча синфлар учун мусиқа тинглаш ва жамоа бўлиб куйлашга доир асарлар ёзиб олинган, магнит тасмалари ва дискетлар тўплами бўлиши лозим. Яна хонада плакатлар, тестлар, назорат ишлари, сольфеджио ва ашула тўпламларини қўйиш ва сақлашга шкаф ҳам бўлиш зарур.

Апустика шароитларини вужудга келтириш учун синф бурчаклари, матодан тайёрланган дарпардалар экранлар билан тўсиб қўйилади. Хона деворларига болалар композиторларининг портретлари, давлат рамзлари, деразаларга ёруғ тушишига ҳалақит бермайдиган пардалар осиб қўйилиш кеарк. Синфдаги ҳамма жиҳозлар ўз жой – жойига қўйилиши, кўриниши шундай чиройли бўлиши

зарурки, ўқитувчи синфга кириб келганда ўзини концерт залига кириб келгандек ҳис қилсин. Лекин хонани ортиқча безаб, бачканалаштирб юбормаслик керак.

Ўқитувчи жуда талабчан, лекин шу билан бирга қўйган талаблари адолатли ва ўқувчиларга беғараз муносабатда бўлиши лозим. Бироқ ҳаддан ташқапри талабчан бўлиш ва бюолаларни жиддий ва қўрқув остида тутиб туриш ярамайди.

Ўқитувчи айрим вақтларда болаларни арзимаган шўхлигини “сезмаслиги” , дарсдан бир оз четга чиқиб болаларга бир оз дам бериш мақсадида болалар боб сўзлар билан ҳазиллашиб қўйиш ҳам мумкин.

Шуни ҳам билиш зарурки, ўқитувчи ўз обрўйига эга бўлиши катта аҳамиятга эга . дарсга кириладиган барча синфлрада ўқувчилар ўз ўқитувчиларига танқидийц кўз билан қарайдилар .баъзи ўқитувчиларнинг дилими ва яхши сифатлари учун ҳурмат қилсалар бошқаларнинг шу хусусиятьлари бўлмашганлаги учунҳурмат қилмайдилар. Мусиқа ўқитувчиси чолғу асбобини жозибали чалса, қўшиқни ёқимли куйласа, мусиқа жанрлари ва копмпозиторлар ҳақидаиги ҳикоялаври болаларни мафтун этса, 45 дақиқалик дарсда ўзининг ўқитувчилик ролини қойилмақом қилиб ижро этса, ҳар фандай вазиятда болавлар билан иждий ва иижобий муносабатлар ўрнатиб, боаларлар қалбига йўл топа олса, бундай ўқитувчи болалар меҳрига муяссар бўлади.

Хулоса ва таклифлар.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаб ўтганидек, ёш авлод маданиятимиз ва маънавиятимизни тараққиётининг интеллектуал қадриятларини келажак жамият аъзоларининг онгига етказадилар. Зеро, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқоролик жамиятини қуриш шароитида янги аҳамиятга эга. Шу ўринда ёшларнинг маънавий жиҳатдан баркамол қилиб тарбиялашида миллий муסיқамизнинг роли алоҳида аҳамиятга эга. Чунки, айнин ёшларимизнинг миллий муסיқамизнинг роли алоҳида аҳамиятга эгаэ чунки айнан ёшларимизнинг миллий мненталитетимизга хос бўлагн қадриятларни сақлаб қолишда миллий муסיқа санъатининг ҳам ўз ўрни бор. Маълумки, миллий муסיқа санъатимиз ёшлар ўртасида самимиятни, ўзаро меҳр – оқибатни янада ўстиришга хизмат қилади. Муסיқий таълимнинг мазмун ва моҳиятини заминида баркамол авлод комил инсон тарбияси ётади.

Муситақиллик йилларида мамлакатимизда муסיқа санъатини ривожлантириш, фарзандларимиз муסיқий маданиятини оширишга қаратилган қатор дастурва режалар амалга оширилмоқда. Жумладан мумтоз меросимизни асраб – авайлаш ва уни ўрганиш, уни ёш авлодларга безавол етказиш ҳамда ёшларимизни уларга нисбатан хурмат руҳида тарбиялаш каби эзгу мақсадларга қаратилган “Болалар муסיқа ва санъат мактабларининг моддий-тахник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 200-2014 йилларга мўлжалланган давлат дастурини тайёрлаш чора – тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармойиши” муסיқа ривожига янада ҳисса бўлиб қўшилади. Ушбу фармойиш нафақат муסיқа ва санъат мактабларини балки, умумтаълим мактаблари муסיқа маданияти дарсларига бўлган эътиборини ҳам кучайтиришга олиб келади.

Муסיқа дарс берувчи педагогларнинг ҳозирги кундаги асосий вазифаси ҳақида фикр юритар эканмиз, Президент И.А. Каримов ўзининг “Юксак маънавият енгилмас куч” асарида алоҳида таъкидлайди: агар инсоннинг қулоғи енгил – елпи, тумтароқ оҳангларга ўрганиб қолса, боора –бора унинг бадиий диди, муסיқа маданияти пасайиб кетиши, унинг маънавий

олимини сохта тушунчалар эгаллаб олиши ҳам ҳеч гар эмас. Охир оқибатда бундай одам “Шашмақом” сингари миллий меросиимзнинг ноёб дурдоналари ҳам Моцарт, Бетховн ва Чайковский каби дунё тан олган буюк композиторларнинг асарларини ҳам қабул қилиши қийин бўлади. Мусиқий таълимнинг янада ривожлантириш масалалари ўта муҳим аҳамият касб этади.

Ўқитувчи муаллимнинг шахсий ижтимоий сифатлари ҳар бир замон таплабидан келиб чиққан ҳолда педагогга қўйиладиган талаблар борган сайин такомиллашиб, мураккаблашиб бораверади.

Узлуксиз мусиқий таълим жараёнини амалга оширишда педагогларнинг ижтимоий сифатлари қандай бўлиши керак деган саволнинг қўйилиши табиий, албатта.

Бунда биз биринчи навббатда аждодларимизнинг фикр – мулоҳазаларини ҳисобга олишимиз шарт.

Хусусан, қадимий турк еризада Хоразмда вужудга келган зардуштийларнинг муқаддас китоби “Авесто” да шундай дейилган: Муаллим кохинларининг бурчлари билимли, яхши билан ёмонни ажратиб оладиган қилиб тарбиялаш ва тўғри йўлга ҳидоят этишдир. “Ношуд, ёмон муаллим ўқитувчи қалбидан ҳунармандчиликни йўқотар экан, эй яздан, ёмон устоздан ўзинг асра” – деб ёзилган.

Мусиқа ижодкорлиги фаолияти умумий ўрта таълим ўқув дастурига илк бори киритилмоқда. Бу фаолият умумий ўрта таълим ўқувчиларида мусиқий тафаккур, изланиш ва ижодкорлик малакасини ўтира билиш учун катта аҳмиятга эгадир. Бу фаолият ўқитувчи ижросига “дирижёрлик қилиш, куй оҳангига мос ҳаракатлар (хусусан рақс) топиш, шеър парчасига куй “басталаш” каби ижодкорлик амалиётлари билан бажарилади. Мусиқа ижодкорлиги фаолияти синфдаги иқтидорли ўқувчиларга эътиборни кучайтириш, уларнинг бадиий эҳтиёжини қондириш учун айниқса муҳимдир. Мусиқали ҳаракатлар чолғучилик ва ижодкорлик фаолиятларини амалга оширишда ўйин методларидан кенг фойдаланиш тавсия этилади. Зотан, ушбу фаолиятлар кўпроқ ўйин хусусиятлари илан боғлиқ . ўқув дастурида тинглаш ва куйлаш учун асарлар талаб даражасидан ортиқ берилган. Бу ўқитувчига асарни синф имкониятлари ва ўқув йилининг

муҳим саналарига мувофиқ тарзда танлаш ўқитиш имконини беради. Айтилган пайтда, дастур ўқитувчига дастурга киритилмаган, аммо бадиий бксак тарбиявий жиҳатдан муҳим, болалар ижодиётига йўл берадиган ва ўқувчилар идрок амалиётига мос бўлган янги асарлардан кенг фойдаланиш ҳуқуқини ҳам беради.

Унда чорак мавзуларига мослаб асасраларни деярли икки хисса миқдорда танлаш ва лозим бўлган дастурдан ташқари асарлардан ҳам фойдаланиш мумкин.

Нота саводи, чолғучилик, рақс ҳаракатлар, шунингдек мусиқа ижодкорлиги фаолияти мазмунида тавсиф этилган асарлар ҳам шартли равишда берилган. Дарс шароитига қараб улани алмаштириш мумкин. Бу эса дарсларни ривожлантиришда ва дарсларга тайёргарлик кўришда ижодий ёндошишини тақозо этади. Бунда шу нарсага эътиборни кучайтирмоқ лозимки, гарчи асарда асарлар ва машғулотлар мазмуни ҳар бир фаолият турига доир алоҳида – алоҳида кўрсатилган бўлсада, аммо дарсларни режалаштиришда ва уларни ўтишда мусиқа фаолиятлари дарс мазмунидан келиб чиқиш ва унинг моҳиятини очиб бериш лозим бўлади. Шундай қилиб, дарсда мусиқа фаолиятлари мантиқан бирлашиб, мазмунидан бир бутунликни ташкил қилади.

Айтилган муаммолар, фикрлар мулоҳазалар қуйидаги таклифларни тавсия қилиш мумкин.

1. Мусиқа ўқитувчиси дарслар давомида ижодкор, изланувчан ва истеъдодли болаларни назорат остига олиши керак.

2. Истеъдодли болаларнинг келажакда мусиқий қобилиятларини янада камол топтириш учун уларнинг ота – оналари билан ўзаро алоқада бўлиш зарур.

3. Дарсда болалар ижоди ва ижрочилигига туртки берадиган кўргазмалар ва ашёларда кўпроқ фойдаланиш лозим.

4. Ижодкор ва изланувчин болаларни мусиқа тўғаракларига жалб этиш ҳамда улар учун алоҳида махсус дастур ва режа тайёрлаш керак.

Болалар ўз синфдагиларга дирижёрлик қиладими, бирор шеър парчага янги рақс яратадими, бирор оҳанга мос ўзи шеър тўқидими, бирор яккахон ёки ансамблнинг чиқишини фонаграмма қиладими буларнинг бари болаларнинг ижоди. Бу

болалардан концерт дастурида, мактабда ўтказиладиган ажойиб тадбирларда чиқишлар ташкил этиб яхши самараларга эришиш мумкин.

Зеро, ёш авлодда сағнъатга нисбатан истеъмолчилик муносабати ташкилланишига бир ёқлама бўлиб қолишига йўл қўймаслик учун мусиқа ўқитувчиси болаларда бадий жиҳатдан қимматли асарларга ва мусиқа санъатига қизиқишини тарбиялашга фаол қўшилмоғи керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.А.Каримов. “Юксак маънавият - енгилмас куч”.
Тошкент. “Маънавият”. 2008 йил
2. И.А.Каримов. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози,
Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг
йўллари ва чоралари. Ўзбекистон, 2009- 56 бет
3. “Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий
техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини
янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларда мўлжалланган
давлат дастурини тайёрлаш чора – тадбирлари тўғрисида”
ги ўзбекистон Республикаси Президентининг фармойиши.
Тошкент
1. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва
ўқув дастури. Мусиқа б- махмум сон. Тошкент “Шарқ”
1999 йил.
2. “Узлуксиз таълим тизимида мусиқа фанларини ўқитиш
масаласи” Республика илмий – амалий анжумани
материаллари. Тошкент 2009 йил
3. “Олий ва ўрта махсуцс ўқув юртларида мусиқа
дарсларини сифат ва самарадорлигини ошириш”
Минтақавий илмий – назарий анжумани материаллари.
Наманган 2007 йил
4. Муаллифлар жамоаси. Эстетик тарбия асослари
Тошкент. “Ўқитувчи” 1988 йил
5. “Халқ таълим” журналининг 2003-2007 йил сонлари.
6. “Узлуксиз таълим” журналининг 2004-2005 йил
сонлари О.Файзиеа “Мактабюда мусиқа” Тошкент 1991
йил
7. Сафо Очил Мустақиллик маънавияти ва тарбия
асослари Тошкент 1995 йил
8. Муаллифлар жамоаси. Ўрта Осиёда педагогик фикр
тараққиётдан лавҳалар. Тошкент 1996 йил
9. Ж.Фозилов ва бошқалар. Ўқитувчи маънавиятини
тарбиялаш. Тошкент 2000 йил
10. Б.Норбоев. истиқло ва истиқбол тарбияси.
Тошкент.1996 й
11. Т.Мазхмудов. эстетик дид ҳақида. Тошкент 1964 йил

12. Коллектив. Эстетическое воспитание в школе.
Тошкент 1991
13. О.Мусурмонова. ўқитувчиларнинг маънавий
маданиятини шакллантириш. Тошкент 1993 йил
14. Т.Ортиқов. мусиқа ўқитиш методикаси. Наманган
2009 йил
15. О.Бўриев. маънавият гултожи. Тошкент. 1997 йил

Мундарижа:

КИРИШ	7
Адабиётлар таҳлили	12
I. боб. Мусиқа дарсларида ўқитувчиларни мустақил ва ижодий фикрлашга ўргатиш -----	14
1.1 Дарс жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлаш ва ижодкорлик хусусиятларини шакллантириш-----	14
1.2.Кўшиқ воситасида болаларда миллий ғурурни таркиб Топтириш-----	18
1.3. Мусиқа дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ошириш йўллари-----	24
II. боб. Мусиқа дарсларида ижодкорлик фаолияти -----	28
2.1. Ўқувчиларнинг изланиш малакаларини ўстиришда ижодкорлик фаолияти-----	28
2.2. Мусиқа тинглаш орқали болаларда ижрочилик ва ижодкорлик малакаларини шакллантириш-----	31
2.3. Мусиқага ритмик жўр бўлишда ва ритмик ҳаракатларда ижрочилик ва ижодкорликка эришиш-----	38
2.4. Ўқувчиларда ижодкорликни камол топтиришда мусиқа дарсининг аҳамияти ва унда ўқитувчининг роли-----	45
Хулоса ва таклифлар -----	52
Адабиётлар рўйхати	56